

Received 22.06.2023	Research Article	JOTS
Accepted 08.07.2023		7/2
Published 05.09.2023		2023: 329-402

Eski Anadolu Türkçesine Ait Bir Hikâye: Ayniddîn'in Dâsitân-ı Hatun Mesnevisi [06 Mil Yz A 3881/6]

A Story of Old Anatolian Turkish: Ayniddîn's Dâsitân-ı Hatun Mesnevi [06 Mil Yz A 3881/6]

Türkan KORKMAZ BULUT*

İstanbul Gelisim University (İstanbul/Turkey)

E-mail: turkankorkmaz88@gmail.com

Dastân-ı Hatun Masnavî is a significant hikâya written in verse, which is a part of Turkish literature from the Islamic period. The story revolves around a poor and devout woman who resides in Mecca, left to raise her son after her husband's passing. One day, during a fit of anger, the child hurls bread at his mother, inadvertently causing her right eye to go blind. The woman harbors resentment towards her son for an extended period, but towards the end of the story, he is spared from a potentially fatal punishment through the intercession of Hasan and Hüseyin. A miraculous event unfolds when the Prophet Muhammad adorns his turban—the child is miraculously restored to full health. Furthermore, when the Prophet tenderly wipes the woman's face, she regains her previous well-being. This tale underscores the paramount importance of a parent's toil and devotion, as well as the boundless love and compassion of a mother. It conveys its moral lesson by showcasing a miracle attributed to the Prophet, making it a religious and didactic masnavi. The composition consists of 135 couplets and is composed in simple, fluid, and easily comprehensible Turkish. In this scholarly examination, the transcription, intralingual translation, and indexing of *Dastân-ı Hatun Masnavî*, housed in the manuscript collection of the Ankara National Library under the reference number 06 Mil Yz A 3881/6, are meticulously carried out. The story is scrutinized from both literary and linguistic perspectives to shed light on its intricate features.

Key Words: Old Anatolian Turkish, Turkish literature of the Islamic period, *Dastân-ı Hatun*, *Masnavî*.

* ORCID ID: 0000-0002-8892-5643.

1. Giriş

Dâsitân-ı Hatun mesnevisi, İslami Dönem Türk edebiyatına ait manzum bir halk hikâyesidir. Eser mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır ve 135 beyitten oluşmaktadır. Eserin üzerinde çalışılan nüshası Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 3881/6 numarada kayıtlıdır. Eser, Peygamber'in mucizelerine bir örnek göstermek için yazılmıştır. Eser; halk için yazıldığından son derece akıcı, sade ve anlaşılır bir Türkçeye kaleme alınmıştır. Eser halk ruhuna uygun olarak basit, sade ve samimi bir anlatıma sahiptir. Eserde anne hakkının önemi vurgulanmaktadır. Eserin bu nüshasında yazar adı olarak "Ayniddîn" ismi geçmektedir.

Âmil Çelebioğlu, *Türk Mesnevi Edebiyatı (Sultan II. Murad Devri)* adlı eserinde *Dâsitân-ı Hatun* mesnevisi ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

XIV. yüzyıl mahsulü olduğunu tahmin ettiğimiz mesnevilerdendir. 137 beyitlik bu eserin vezni "fâilâtün fâilâtün fâilün"dür.

Eserin konusu şu şekildedir:

Mekke'de kocası ölmüş, güzel bir oğlancığı olan dindar ve fakir bir kadın vardır. Oğlan mektebe verilmiş, yedi Kur'an tefsirini bellemiştir. Bir gün rüyasında Hz. Peygamberi görmüş o, "Ümmetim olma." Buyurmuştur. Çocuk sebebini sorunca "Ana gözünü çıkarmak reva mıdır?" demiştir.

Çocuk, uyanınca anası geç kaldığını, ustasına gitmesini söyler, ısrarla eline ekmek verse de oğlan kızıp ekmeği anasının yüzüne atar. Bu yüzden kadının sağ gözü kör olur. Çocuk, üzüntüsünden kendini bıçaklamaya kalkar, anası onu yine de affetmez.

Durum, Hz. Peygamber'e anlatılır. Onun af talebi de kadına tesir etmez. Çocuğu elini ve ayağını kesip bir deve boynuna asarak Kâbe'de dolaştırırlar. Nihayet ateş yakılır. Üzerine petrol dökerler. Oğlanı getirirler. Anasına tekrar yalvarılsa da kadın, şefaataçı olmaz. Çocuk, Hz. Hasan ile Hüseyin'in arkadaşymış. Onlar da kendilerinin ateşe atılmasını isterler. Çocuğun anasına gelip ağlaşırlar, ateşe bakması için yalvarırlar. Onları kıramayan ana, evinden çıkar. Oğlunu ateş içinde görünce sütü depreşir, hemen ateşe dalar. Cenab-ı Hakk'ın emriyle kuşlar, ateşe su döküp onu söndürürler. Hz. Peygamber'de imamesini çocuğun üzerine atar, böylece çocuk eskisi gibi sapaşlağlam olur. Eser, "Ana ata üzenin vay hâline, hoşnut eden de şefaate nail olur" ikazı ile bitmektedir.

Mûcizât-ı Nebi nevinden olan bu eser, ana hakkının ehemmiyetini tebarüz ettiren, dinî-didaktik bir mesnevidir (2018: 102-103).

2. Eserin Nüshaları

2.1. Ana Nüshanın Özellikleri (06 Mil Yz A 3881/6)

Bu nüsha, çalışmada kullanılan esas nüshadır. Ankara Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 3881/6 numarada kayıtlıdır. Eser 135 beyitten oluşmaktadır ve mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Katalog bilgilerinde yazar adı olarak Kirdecî Ali'nin ismi geçmektedir, ancak bu bilgi doğru değildir. Eserin yazarı eserin 132. beytinde açıkça belirtilmiştir. Buna göre eserin müellifi "Ayniddîn"dir. Eser yazmanın 65b-70b varakları arasında geçmektedir. Yazmanın iç ve dış ölçüleri 225x158 mm (182x114 mm) şeklindedir. Harekeli nesih yazısı ile her sayfada 13 satır yazı vardır. Kâğıt türü suluyolu filigranlı kâğıttır. Eser ciltsizdir, söz başları kırmızıdır ve yapraklar rutubet lekeli. Yazma, halk hikâyeleri mecmuasıdır ve içinde 11 hikâyeye vardır. Bu hikâyeler sırasıyla şöyledir: 1. *Dâstân-ı Kesikbaş* 2. *Dâstân-ı Güvercin* 3. *Dâstân-ı Geyik* 4. *Kitabu Mevt* 5. *Dâstân-ı Hazret-i İsmâ'îl* 6. *Dâstân-ı Hatun* 7. *Dâstân-ı Ejderhâ* 8. *Dâstân-ı Cimcime Sultân* 9. *Dâstân-ı Muhammed* 10. *Dâstân-ı Hazret-i İbrâhim* 11. *Dâstân-ı Fatıma*.

Yazmanın telif veya istinsah tarihi belli değildir. Yazma Vasfi Mahir Kocatürk'ün Millî Kütüphaneye bağışladığı yazmalar arasındadır. Kocatürk, Kesikbaş Destanı ile ilgili bilgiler verirken yazmanın 1461 tarihli olduğunu belirtmiştir (Kocatürk, 2018: 116). Ayrıca bu yazmada bulunan hikâyelerle ilgili kısa bilgiler vermiş, hikâyelerin olay özetlerini aktarmıştır (bk. 2016: 115-136). Eserin dil özellikleri Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne ait olduğunu göstermektedir. Fakat, halk arasında yaşayan bu tür eserlerdeki en önemli özelliklerden biri eserlerin çok katmanlı bir dil özelliği taşıması ve birden fazla dönemin dilini yansımasıdır.

2.2. Eserin Diğer Nüshaları

1. 06 Mil Yz A 7070/2 Nüshası: Eser, Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 7070/2 numarada kayıtlıdır. Eserin adı yazmada *Dâstân-ı Hatun* şeklindedir. Eser yazmanın 60b-63b varakları arasında geçmektedir. Yazmanın iç ve dış ölçüleri 213x150 mm (170x90 mm) şeklindedir.

Harekeli nesih yazısı ile her sayfada 15 satır yazı vardır. Kâğıt türü üç ay filigranlı kâğıttır.

2. 06 Mil Yz A 5965 Nüshası: Eser, Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 5965 numarada kayıtlıdır. Eserin adı yazmada *Dâstân-ı Hatun* şeklindedir. Eser yazmanın 1b-6b varakları arasında geçmektedir. Yazmanın iç ve dış ölçüleri 215x152 mm (178x112 mm) şeklindedir. Harekeli nesih yazısı ile her sayfada 13 satır yazı vardır. Kâğıt türü abadî kâğıttır.

3. Süleymaniye Nüshası: Eser Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi 0424/4 numarada kayıtlıdır. Eser yazmada *Dâstân-ı Hatun* şeklinde geçmektedir. Eser yazmanın 119-123 numaralı varakları arasında geçmektedir. Yazmanın iç ve dış ölçüleri 272x185 mm (210x150 mm) şeklindedir. Her sayfada 17 satır yazı vardır.

4. Erzurum Nüshası: Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Agah Sırrı Levend Yazmaları 60 numarada kayıtlıdır. Eser yazmanın 1b-16b varakları arasında geçmektedir. Yazmanın iç ve dış ölçüleri 156x96 mm (128x70 mm) şeklindedir. Eser harekeli nesih yazısı ile yazılmıştır. Eserin bu nüshası üzerine Kazım Köktekin'in bir çalışması (1999: 1-29) vardır.

5. Gümüşhacıköy Nüshası: Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayımlanan Alevî-Bektâşî klasiklerinin altıncı kitabında *Destân-ı Hatun* mesnevisi vardır. Bu nüshayı yayıma hazırlayan Mehmet Mahfuz Söylemez'dir (bk. 2021: 70-91). Yazma nüsha, Gümüşhacıköy Beden Köyü'nde ikamet etmiş merhum Durmuş Topal Baba'ya aittir. Hikâye yazmanın 14a-19a varakları arasında kayıtlıdır. Güzel bir harekeli nesihle yazılmıştır ve her sayfada 15 satır vardır. 124 beyitten oluşmaktadır. Hikâyenin sonunda Yunus Emre'nin bir ilahisi vardır. Fakat, bu nüshada yazar adı farklıdır:

122 (18b/6) zeyne'l-âbidin ana yüzün görmedi
anasın gönlin bildi hiç irmedi (Söylemez, 2021: 89).

3. Hikâyenin Özeti

Mekke şehrinde yaşayan bir kadın vardı. Bu kadın, dünyadan elini çekmiş kendini ahiret hayatına adanmıştı. Namazını hep vaktinde kılar, kimsenin ayıbını söylemezdi. İyi adıyla ünlenmişti. Hızır ve İlyas peygamberler onun yanına gelirler, yediler ise onun sohbetini arzulardı. Kocasını ölmüş, bu dünyada bir erkek

evladı ile yalnız yaşamaktaydı. Oğlu öyle güzel bir çocuktu ki yüzü ay gibi aydınlıktı. Annesinin ayağını öper, ona âdeta tapardı. Çocuk yedi Mushaf Kur'an'ı öğrenmişti. Yılda bin kez hatim ederdi.

Bu çocuk bir yaz günü uykuya dalmıştı. Namaz vakti geldiği hâlde kalkmadı ve ezan sesini duymadı. Annesi ondan kalkmasını, hemen abdest alıp namaz kılmasını ve ustasının yanına gitmesini istedi. Çocuk kalkmak istemedi, gördüğü rüyanın etkisinde kalmıştı ve rüyayı annesine anlattı: “Ey anne, rüyamda beni ateşe atıyorsun, yüzüm aydınlık iken kara oluyor. Senden yüz çevirip Peygamber'e gidiyorum. O da 'Tanrı'ya kul, bana ümmet olma.' diyerek beni kovuyor. Neden günahkâr olduğumu soruyorum, 'Annenin gözünü çıkarmak ona layık olan şey miydi?' diyerek bana kızıyor. Korku ile sıçrayarak uyandım ve hâlâ kendime gelemedim.” Bunları söyledikten sonra annesi düşü bahane etmemesini ve kalkmasını ister. Çocuk, kırk gün oruç tutacağını ve kimseyle konuşmayacağını söyler. Annesi ciddi durup ekmek uzatır, çocuk sinirlenir ve bir anda ekmeği annesine fırlatır. Allah'ın bir hikmeti olarak ekmek kadının sağ gözüne çarpar ve kadının gözü çıkar. Annesini kanlar içinde gören çocuk feryat figan ağlamaya başlar. Eline bıçak alıp kendini öldürmek ister. Etrafındaki kişiler bıçağı elinden alırlar.

Peygamber'e haber verirler. O da dört dostuyla birlikte gelir ve kadının hâlini görünce ağlayıp üzülürler. Çocuğu bağlarlar. Çocuk annesine yalvarır: “Ey anne, durumuma bak. Götürüp elimi kesecekler. Bir kazaydı Tanrı'dan geldi. Beni affet.” der. Annesi ise onu affetmez ve “Hakkın yüzünü görme, isteklerine kavuşma, sütüm sana haram olsun.” der. Bunun üzerine Hz. Ali ve Hz. Ömer, Peygamber'in emrini yerine getirdiler ve çocuğun ellerini, ayaklarını kestiler. Bir devenin boynuna asarak Kâbe'yi baştanbaşa gezdirdiler. Şehir halkı hayretler içinde izledi.

Çocuk, şehirde gezdirildikten sonra annesinin kapısına getirildi. Hz. Muhammed, kadının yanına gitti: “Ey ana, çocuğunun ateşe yanmasına razı olma. Onun ellerini, ayaklarını kestiler ve bir devenin boynuna astılar. Görse tanıyamazsın, gece gündüz ağlar gülemezsin, pişman olursun.” dedi. Kadın ise oğlunu affetmedi. “Ne gerekiyorsa yapın.” dedi. Bunun üzerine Hz. Ali emretti ve neftçiler, neft yağını döküp çok güçlü bir ateş yaktılar. Çocuğu ateşe attılar. Çocuk ateş içinde annesine seslenmeye, feryat figan ağlamaya ve af dilemeye devam etti: “Ey anne, hakkını helal et. İmansız ölmeyeyim. Mahşer günü

cehennemin dibinde kalmayayım.” Fakat bu sözler çare olmadı, annesi onu affetmedi.

Peygamber’in torunları olan Hasan ile Hüseyin’e haber verildi. Bunlar, çocukla arkadaşlardı. Hasan ile Hüseyin baş açık, yalın ayak Peygamber’in huzuruna geldiler. Ayağına kapanıp ağlamaya başladılar: “Ey dede, bizi de ateşe at. O çocukla birlikte yanalım, dünyaya hiç gelmedik varsayalım. Hani nerede dostumuz, kardeşimiz, sıkıntılı zamanlarda arkadaşımız!”. Onlar bu şekilde yalvarırken Peygamber’e Tanrı’dan bir ses gelir: “Bunlar çocuğun annesine gitsinler. Benden rahmet, senden şefaata dilesinler. Eğer annesi hakkını helal etmezse rahmet bulamaz. Yüz yirmi dört bin peygamber bile gelse şefaati kabul görmez, âciz kalır.” Peygamber, Allah’ın sözlerini duyunca Hasan ile Hüseyin’i gözlerinden öperek onları hatunun yanına yolladı.

Hasan ile Hüseyin kadının evine geldiler. Besmele çekip kapıyı açtılar. Kadına yalvarıp ağladılar. “Ey anne, oğlunu ateşe attılar. Onu görse tanıyamazsın. Dileriz ki kapıya çık ve oğlunun hâlini bir gör.” dediler. Kadın bunların sözünü kırmadı ve gönüllerini incitmedi. İkisini de gözlerinden öpüp dışarı çıktı. Kıyamet günü gibi bir kalabalık toplanmıştı. Baktı ve oğlunu ateşin içinde çaresizce gördü. Kendi kendini suçlamaya başladı. “Ey oğul, benim sana ettiğimi kâfirler etmedi. Bana anne deme artık. Hangi anne oğlunu ateşe yandırır ve karşısına geçip ona bakar.” diyerek ağlayıp kendini ateşe attı. Oğlunu kucakladı ve orada kendinden geçti. Bunu gören sahabeler, halk ve Peygamber gözyaşları içinde kaldılar.

Allah o anda gökte uçan kuşlara emretti. Yüz binden fazla kuş denize daldı. Ağzlarıyla ve kanatlarıyla su alıp ateşin üstüne ulaştırdılar. Hepsi kanat kanada verip salavat ve tekbirler getirdiler. Suyu ateşe dökünce ateş söndü. Ne ağaç kaldı ne de ateş karası. Cebrail gökten yere indi ve Hz. Muhammed’e Allah’ın selamını ve emrini getirdi: “Bunların üzerine sarığını örtün, ben de herkese kudretimi göstereyim.” dedi. Peygamber; sarığını örtünce çocuğun elleri ve ayakları yerine geldi, eski hâline döndü. Kadının gözlerini silince gözü Allah’ın kudretiyle yeniden görmeye başladı. Bu yaşanan olaylar Tanrı’nın tanıklığı ve Peygamber’in mucizesiyle gerçekleşmiştir.

4. Hikâyedeki Kişiler

Hikâyedeki kişiler olaydaki önem sırasına göre verilecektir.

Hatun (Kadın)

Hızır peygamber ara ara ziyaretine gelir. Hz. Muhammed, sahabeleriyle onu görmeye gelir. Din büyükleri tarafından kendisine çok değer verilen bir insandır. Bu kadının kocası ölmüş, bir erkek evladı ile yalnız başına kalmıştır.

Kadın, evladını çok sevmekle birlikte yanlışlıkla gözünü çıkardığı için onu affetmez. Çocuk, her ne kadar üzülse de ağlasa da pişman olsa da annesi ona hakkını helal etmez hatta “Hak yüzünü görme, hiçbir muradın gerçek olmasın.” diyerek ona beddua eder. Oğlu çok ağır cezalara çarptırılır, buna rağmen annesi asla yumuşamaz, onu görmek istemez. Ricacı olmaya gelen Peygamber bile onu affetmeye ikna edemez. Kadın, her ne kadar inançlı bir insan olsa da sonuçta bir insandır. Âciz bir kul olarak onun da eksikleri vardır ve canı yandığında oğlunun yaşadıklarını göremeyecek kadar kendi içine dönmüş, kendi derdine düşmüş, onun ağır cezalar sonucu çektiği acıları ve pişmanlığını duymamıştır. Âdeta öfke ile gözleri kapanmıştır.

Kadın, öfkesi biraz azaldığında gerçekleri görmeye başlar. Peygamber torunları olan Hasan ile Hüseyin’in gelip ağlayarak yalvarmaları onun gözlerinin açılmasına yardımcı olmuştur. Kendine gelip de oğlunun yaşadığı çileyi, ateşler içinde kaldığını gördüğünde kendini asla affedemez. Oğluna bağırır: “Bana artık anne deme. Benim sana yaptığımı kâfirler yapmadı. Hangi anne oğlunu ateşe yandırıp kendisi karşıdan izler.” Bunları söyleyip feryat ettikten sonra annelik yönü ağır basar. Oğlunun acısını ciğerlerine kadar hisseder ve kendini hiç düşünmeden ateşin içine atarak oğlunu kucağına alır ve daha sonra acı, üzüntü, pişmanlık ve kederle kendinden geçer.

Sonrasında Allah’ın mucizeleri yaşanır ve Peygamber kadının gözünü silince, sağ gözü tekrar görmeye başlar. Peygamber sarığını onların üstlerine örtünce çocuğun elleri ayakları geri gelir ve yaşadığı acılardan hiçbir iz kalmaz. Yaşanan bu acı olayda, sevgilerinin öfkelerine galip gelmesiyle birlikte Allah’ın rahmetine mazhar olurlar ve bu sınavı kazanırlar.

Kadının Oğlu

Hikâyenin başkahramanı olan kadının bu dünyadaki biricik oğludur. Yüzü ay gibi güzeldir, o kadar ki güneş onun güzelliğini görecek olsa kıskanır. Çok temiz huylu, annesini çok seven ve onun sözünü hiç kırmayan bir çocuktur. Yedi mushaf Kur'an'ı çok iyi bilen, yılda bin kez Kur'an'ı hatim eden çok inançlı bir insandır.

Çocuğun gördüğü rüyanın, hikâyenin merkezini oluşturduğu görölmektedir. Rüya motifi, hikâyede kahramanın başına geleceklerin habercisi konumundadır ve onu derinden sarsarak yerinden kalkıp da günlük ibadetini yerine getiremeyecek kadar etkilemiştir. Annesi onun bu durumunu isteksizlik ve bahane olarak değerlendirmiş ve kızmıştır. Çocuğun bir anlık siniriyle normalde olmadığı biri gibi davranması sonucu, rüyada yaşanan talihsiz olay gerçeğe dönüşmüştür. Çocuğun korktuğu başına gelmiştir.

Annesinin gözünü o hâlde gören çocuk, kendini parça parça eder. Derin bir pişmanlığın pençesine düşer. Öyle ki kendini öldürmek için eline bir bıçak alır fakat etrafta olanlar ona engel olurlar. Çocuk, annesine çok yalvarır, tek isteği annesinin onu affetmesidir. Ölüme giderken çok sevdiği, ayaklarını öptüğü annesinin helalliğini almadan gitmek istemez. Fakat annesinin gönlü kırılmıştır bir kere, ona hakkını helal etmez hatta kargış eder. Annesi affetmediği için şeriat gereği ağır cezalara çarptırılır. Herkesin gözü önünde infaz edilirken çaresizce annesine yalvarmaya devam eder.

Bu yaşananlar, çocuğun istemediinden sebep olduğu bir olaydan sonra pişman olabilen, hem Allah'tan hem de annesinden af dileme erdemine sahip bir insan olduğunu göstermektedir. Annesinin inadı kırılıp da oğlunu affedince Allah'ın mucizeleri gerçekleşir ve çocuk eski hâline geri döner, acılarından eser kalmaz böylelikle iyi huylu biri olmanın mükâfatını alır.

Hız. Muhammed

Bu olay Mekke şehrinde, İslam dininin peygamberi Hız. Muhammed döneminde yaşanmıştır. Hikâyenin başkahramanı olan kadın Allah dostu iyi bir insan olduğu için Hız. Muhammed ve sahabeleri de ara ara onun ziyaretine gelerek hâlini hatırlarını sorarlar.

Peygamber, hikâyede çocuğun rüyasında da gerçekte de var olan bir merkez durumundadır. Hem annesine karşı işlediği hata yüzünden çocuğa çok

kızlar hem de başına geleceklere bir o kadar üzülür, çocuk ve annesinin durumuna acılar içinde ağlar. Aynı zamanda şeriat kurallarını uygulatan bir hâkim rolü vardır. Çocuğun hatasına karşılık hak ettiği ceza ne ise uygulanmasını sağlamıştır.

Hz. Muhammed'in, çocuğu affetmesi için annesine ricacı olan bir aracı görevi de vardır. "Oğluna ateşi reva görme, sonra gece gündüz uyuyamaz çok ağlarsın, onu affet, Allah'tan bir kaza geldi." der. Fakat kadını ikna edemez. Peygamber, kadını ikna edemeyince mecburen şeriat hükümlerini uygulatmaya devam eder fakat gönüllü kadının affetmesinden yanadır. Bu noktada çaresiz kalmıştır. Bir yandan çocuğa cezası verilirken bir yandan sahabeleriyle onun için gözyaşları dökmüştür. Allah'a onlar için şefaati olmuştur.

Annesi ve çocuk, Allah tarafından affedildiklerinde yaralarının sarılması için yine Hz. Muhammed vesile olmuştur. Allah'tan gelen emirle sarığını bunların üstüne örtmüştür. Çocuğun elleri ayakları yerine gelmiştir. Yine Peygamber dua edip kadının gözlerini silince Allah kadına gözlerini geri vermiştir. Böylece Allah'ın kudretiyle Peygamber'in mucizesi gerçekleşmiştir.

Hasan ile Hüseyin

Hasan ile Hüseyin, Hz. Muhammed'in torunlarıdır. Peygamber'in amcasının oğlu ve damadı Hz. Ali ile kızı Hz. Fatma'nın iki oğludur. Kadının oğlu olan çocuk, Hasan ile Hüseyin'in arkadaşlarıdır. Oğlan ateşe atılınca onlara haber verilir. Çok duygulanırlar, arkadaşlarını sıkıntı içinde görünce çok acı çekerler. Bunun üzerine Hasan ile Hüseyin, dedeleri Hz. Muhammed'in yanına gidip ayağına kapanırlar ve ağlarlar. Aynı şekilde çocuğun annesine de baş açık, yalın ayak yürüyerek giderler. Çocuk oldukları için onların ağlaması ve feryatları kadın üzerinde daha etkili olmuştur. Peygamber'in ricası bile onu yumuşatamazken çocukların yakarışları yüreğini acıtmış ve anne olduğunu ona tekrar hatırlatmıştır. Böylelikle öfke dolu duygularına esir olmaktan kurtulmuştur.

Hz. Ali, Hz. Ömer ve Neftçiler

Hz. Ali ve Hz. Ömer, dört halifeden iki tanesidir. Bu hikâyede daha çok Peygamber'in emirlerini yerine getirmekle görevlidirler. Hak sözünü yerine getirirler ve şeriat hükümlerini çok iyi bir şekilde uygularlardı. Bir beyitte kendileri için şöyle söylenmektedir: "Bunlar, dinin kurallarını çok severlerdi, hem de din kılıcını iyi vururlardı." Eserde, Hz. Ali ve Hz. Ömer'in kimseyi kötü

görmediğinden fakat suçlu olan çocuğu da asla bağışlamadıklarından bahsedilmektedir. Peygamber'e gönülden bağlıdırlar ve Peygamber'in emrini yerine getirmişlerdir.

Hızır Peygamber, İlyas Peygamber ve Yediler

Eserin başında, hikâyenin ana kahramanı olan kadının ne kadar inançlı ve Allah'ın rahmetine mazhar olan bir kişi olduğu anlatılmaktadır. Namazını kazaya bırakmadan kılan, her zaman dua eden, bu dünyayı dikkate almayıp kendini öbür dünyaya adanmış bir kişi olduğundan bahsedilir. Bu bilgileri pekiştirmek için de Hızır ve İlyas peygamberlerin onun yanına geldiklerinden ve yedilerin onun sohbetini arzu ettiklerinden bir beyitte kısaca bahsedilmektedir.

Sahabeler ve Peygamber Dostları

Peygamber dostları ve sahabeler, bu hikâyede figüran olarak yer almaktadırlar. Hz. Muhammed bir yere gittiğinde mutlaka yanında dostlarından birileri bulunmaktadır. Örneğin; kadının gözünün çıktığını duyunca dört dostuyla birlikte hemen onun katına gelip hâlini sormuşlardır ve başına gelenler için birlikte gözyaşı dökmüşlerdir. Yine Hz. Muhammed, kadının yanına çocuğunu affetmesi için ricacı olmaya geldiğinde dostları da onunla birlikte gelip selam vermişlerdir.

Kadın dışarı çıkıp oğlunun hâlini görünce feryat figan ederek kendini ateşe atar, oğlunu kucaklar, yüzünü onun yüzüne dayar ve orada kendinden geçer. Bu olayı gören otuz üç bin sahabe feryat edip inler, Hz. Peygamber de dört yâri ile bu duruma ağlar.

Mekke'deki Halk

Halk kimi yerlerde figüran olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuk, annesinin sağ gözünün çıkmasına sebep olunca acıdan çok ağlamıştır. Bir bıçak alarak kendisini öldürmek istemiştir. Etrafındakiler ise çocuğu durdurup elinden bıçağı almışlardır ve rüyanın gerçekleşmesine şaşır kalmışlardır. Hz. Muhammed'e olayın haberini veren, Hasan ile Hüseyin'e çocuğun ateşe atıldığını haber veren yine halktan insanlardır.

Kadının oğlu, elleri ayakları kesilip boynundan deveye asılıp Kâbe'de gezdirildiğinde halk bu olaya hayretle bakıp şaşırılmıştır. Halka, anne babaya vuranlar bu hâle gelir, denilerek ibret verilmiştir.

Çocuk, ateşe atıldığı zaman annesi Hasan ile Hüseyin'in yalvarmasıyla dışarı çıkmıştır. Orada kıyamet günü gibi bir kalabalığın ateşin etrafında toplandığını görmüştür. Kimi insanlar üzülüp ağlayarak, kimi kâfirler ise sevinerek bu olayı seyretmişlerdir.

Kadının Ninesi ve Kocas

Altıncı beyitte hatunun ninesinin öldüğünden ve kendisinin hâlâ yaşadığından bahsedilmiştir. Bir sonraki beyitte ise kocasının öldüğünden ve kendisinin bir erkek evlat ile yalnız başlarına kaldığından bahsedilmiştir.

5. Eserin Yazarı

Eserin yazarı, Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 3881/6 numarada kayıtlı olan yazmada geçmektedir. Eserin 132. beytinde yazar adı şu şekilde belirtilmiştir:

132 **'ayniddîn** ana yüzün görmedi

aña göjlin bekledi hiç bilmedi “*Ayniddîn anne yüzünü görmedi, onun gönlünü bekledi, (onu) hiç tanımadı.*”

Buna göre bu hikâyenin yazarı Ayniddîn'dir. Yazar, yukarıdaki beyitte annesinin yüzünü görmediğini, onu hiç tanımadığını ve hep onun hayaliyle yaşadığını belirtmiştir. *Destân-ı Hatun* mesnevisinde yazarın yaşadığı hayatın etkisi görülmektedir ve özellikle anne sevgisi vurgulanmaktadır. Ayniddîn ile ilgili yazılı kaynaklarda hiçbir bilgi yoktur. *Destân-ı Hatun* mesnevisi dışında ona ait olan başka bir esere rastlanmadı. İleride yapılacak yeni araştırmalarda ona ait bu türden başka eserler de ortaya çıkabilir. Halk arasında okunan bu tür kısa mesnevileri yazan ve icra eden şairler genelde meddah veya kıssahan olarak adlandırılan kişilerdir. Ayniddîn de Şeyyâd Hamza, Şeyyâd İsa, Yûsuf-ı Meddâh vb. şairler gibi meddah bir şair olabilir. Bu şairler özellikle köy ve kasabalarda eserlerini halk arasında icra etmişlerdir. Onların oluşturduğu bu eserler halk arasında yüzyıllarca sevilerek okunmuş ve önemli bir kısmı günümüze kadar gelmiştir.

6. Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar

1. Köktekin 1999: Kazım Köktekin, “Eski Anadolu Türkçesi ile Yazılmış Hatun Destanı ve Dili” adlı makalesinde eserin Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi ASL 60 numarada (1b-16b) kayıtlı olan yazma üzerinden hikâyenin dil özellikleri

ile ilgili tespitler yapmış, eserin 139 beyitlik transkripsiyonlu metnini ve sözlüğünü vermiştir (1999: 1-29).

2. Çelebioğlu 2018: Âmil Çelebioğlu, *Türk Mesnevi Edebiyatı (Sultan II. Murad Devri)* adlı çalışmasında *Destân-ı Hatun* mesnevisi ile ilgili bazı bilgiler vererek hikâyenin özetini yapmıştır. Çelebioğlu'nun verdiği bilgiler de Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi ASL 60 numarada kayıtlı yazmaya dayanmaktadır (2018: 102-103).

3. Kocatürk 2018: Vasfi Mahir Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde *Destân-ı Hatun* ile ilgili bazı bilgiler vererek hikâyenin kısa bir özetini yapmıştır. Kocatürk'ün verdiği bilgiler bu çalışmada kullanılan 06 Mil Yz A 3881/6 numaralı yazmaya dayanmaktadır (2018: 119-120).

4. Söylemez 2021: Mehmet Mahfuz Söylemez, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlarının Alevî-Bektâşî Klasiklerinin 6. kitabını yayımlamıştır. Bu kitapta halk meclislerinde okunan üç hikâyeye geçmektedir: *Dâstân-ı İbrâhîm Edhem*, *Dâstân-ı Fâtıma*, *Dâstân-ı Hatun*. Bu çalışmada kullanılan nüsha özel bir nüshadır (2021: 70-91).

7. Eserin Dili Üzerine Notlar

7.1. Ses Bilgisi İncelemesi

1. Ünlü Değişmeleri

/i/ > /e/ Değişmesi: Bugün /e/ sesi ile yazılan bazı şekiller metinde /i/ şeklinde geçmektedir: *gice* (014), *girü* (033), *vir-* (127), *ir-* (047), *yire* (120), *dir-* (028), *di-* (095).

Metindeki bir örnekte /e/ ünlüsü Eski Türkçede olduğu gibi devam etmektedir, bugün olduğu gibi /i/ şekline dönüşmemiştir: *eyü* (003).

Bazı kelimelerde Eski Türkçe döneminde /e/ olan ses metinde /i/ şeklinde geçmektedir: *imdi* (067), *işit-* (115), *nice* (061).

Metinde hem /e/'li hem de /i/'li şekli bulunan bir örnek mevcuttur: *yi-* (030) - *ye-* (032).

/u/ > /ı/ Değişmesi: Bugün /ı/'lı bir şekilde telaffuz edilen bazı kelimeler metinde /u/'lu şekilde geçmektedir: *açuk* (085), *adlu* (003), *kapu* (056), *karşu* (110), *kayğu* (031), *şatun* (001), *tatlu* (038).

Bugün /u/ sesi ile yazılan bazı şekiller metinde /ı/ şeklinde geçmektedir: *dutış-* (074).

Bazı kelimelerin hem /u/ ile hem de /ı/ ile yazılmış şekilleri eserde mevcuttur: *ayrık* (048) – *ayruk* (049), *oğlancık* (007) – *oğlancuk* (076).

/ü/ > /i/ Değişmesi: Bugün /i/ sesi ile kullanılan bazı kelimeler metinde /ü/ şeklinde geçmektedir: *içün* (077), *gezdür-* (053), *getür-* (056), *emzür-* (079), *berü* (028), *üşendür-* (063), *yigitlik* (078), *yitür-* (118).

Günümüzde /ü/ sesi ile kullanılan bazı şekiller metinde /i/ sesi ile geçmektedir: *yüri-* (003), *dütin* (104).

Metinde hem /ü/'lü hem de /i/'li şekilde geçen bir örnek bulunmaktadır: *görkli* (066) – *görklü* (123).

2. Ünlü Uyumu

Kalınlık - İncelik Uyumu: Bu uyum metinde oldukça kuvvetlidir. Kalınlık-incecik uyumuna uyan bazı örnekler şu şekilde geçmektedir: *başladı* (074), *oğlancuğundan* (076), *anasına* (091), *yüregi* (106), *gökdeki* (116), *göstereyim* (125).

Metinde, ikinci tekil şahıs emir eki olan {-gil} ekinin kalın sıradan fiillere gelmesi sonucu uyuma girmeyen iki örnek de vardır: *yandıрмаgil* (063), *olmagil* (022).

Düzlük - Yuvarlaklık Uyumu: Metinde düzlük-yuvarlaklık uyumu büyük ölçüde sağlanmışır. Metinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna giren yaklaşık 543 kelime bulunurken, bu uyuma uymayan yaklaşık 231 kelime bulunmaktadır.

Metinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmiş bazı örnekler şunlardır: *ağladılar* (043), *ayağına* (023), *buyurdu* (124), *döndüm* (027), *dimegil* (108), *kulağına* (016), *oğlancığı* (007), *toğunur* (034), *varmazam* (019).

Metinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmeyen bazı örnekler şunlardır: *adlu* (003), *ayruğı* (049), *belinleyü* (028), *dütini* (104), *kaygusıdur* (031), *şanalum* (088), *tapısına* (056), *yigitlüğüme* (078).

3. Ünlü Türemesi

Metinde, Türkçe ses yapısına aykırı çift ünsüz taşıyan bir Arapça kelimedede ünlü türemesi görülmektedir: *emr* (073) > *emir* (116).

4. Ünlü Düşmesi

Metinde, ekleşme sırasında meydana gelen ünlü düşmesine birkaç örnek mevcuttur ve bu örnekler şu şekildedir: boyun → *boynına* (052), göñül → *göñlini* (131), oğul → *oğlını* (113).

5. Birleşme

Türkçede ünlü ile biten bir kelimeye yine ünlü ile başlayan bir ek veya kelime eklendiğinde iki ünlü yan yana gelemeyeceği için ünlü harflerden biri düşer ve bir birleşme meydana gelir (Özkan, 2017: 106). Metinde bulunan birleşme örnekleri şunlardır: kendüzi (008) < *kendü* + *öz*, n'olduğın (006) < *ne* + *ol-*, şol (033) < *şu* + *ol*, şöyle (066) < *şu* + *eyle*.

6. Ünsüz Değişmeleri

/b/ > /p/ Değişmesi: Metinde bulunan bir kelimeye */b/* Eski Türkçede olduğu gibi */b/* şeklini devam ettirmekle birlikte aynı kelimenin */p/*'li örneği de bulunmaktadır: *berk* (052) ~ *perk* (059).

/t/ > /d/ Değişmesi: Kelime başında görülen bir değişikliktir. Eski Türkçede kelime başında */d/* sesi yoktu. Batı Türkçesinde kelime başında görülen */d/*'ler Eski Türkçede hep */t/* şeklindeydi [Ergin 1993: 88]. Metinde, kelime başında */d/*'ye dönmüş örneklerden bazıları şunlardır: *dağı* (030), *dutışdı* (074), *dutmuş-ıdı* (002), *dütini* (104), *didiler* (087), *döndüm* (027).

Metinde, Eski Türkçede olduğu gibi */t/*'li şekilde geçen örneklerden bazıları şu şekildedir: *taşra* (103), *taşasına* (056), *toğunur* (034), *tanık* (130).

/k/ > /g/ Değişmesi: Eski Türkçede */k/* ile gösterilen bazı şekillerin Batı Türkçesinde */g/* şeklinde geçtiği görülmektedir. Metinde bu değişimin örnekleri mevcuttur. Bu örneklerden bazıları şu şekildedir: *geldiler* (041), *gerekse* (070), *gitti* (113), *göñli* (068), *götürüp* (112), *gün* (032), *güneşe* (008).

Metinde */k/* sesi taşıyarak kalan kelimelere birkaç örnek vardır: *kendi* (087), *kendüzi* (008), *kimseye* (032), *kişi* (131).

/k/ > /ğ/ Değişmesi: Kelime başındaki bazı */k/*'lerin Batı Türkçesinde */ğ/* oldukları görülür (Ergin 1993: 86). Eski Anadolu Türkçesine ait bu metinde ön ses durumundaki iki örnekte */k/*'lar kendini korumaktadır: *kanı* (089), *kanı* (110). Bir örnekte ise ön ses durumundaki */k/*, */ğ/*'ye dönmüştür: *hatun* (001).

Metinde iç ses durumundaki *ķ* > *ħ* değişikliğine bir örnek bulunmaktadır: *daħı* (102).

7. Hece Düşmesi

Metinde, üçüncü teklik şahıs bildirme eki olan ve *tur-* fiilinden gelen *durur*'un üç örneği vardır: *ana-durur* (105), *çok-durur* (130), *tanık-durur* (130). Bu yapının hece düşmesine uğramış, kalın sıradan, yuvarlak şekli olan {-dur} ise dört örnekte bulunmaktadır: *dāsītāndur* (129), *ķayęusıdur* (031), *budur* (049), *muştafā'dandur* (129).

8. Ünsüz Benzeşmesi

Metinde bulunan bazı eklerin ilk ünsüzü, kök ünsüzü ister sedalı ister sedasız olsun her zaman sedalı olarak görülmektedir. Örneğin, {-di} görülen geçmiş zaman eki: *baķ-dı* (104), *ķuķ-dı* (112), *ört-di* (126), *dök-di* (111).

Metinde, iki ünlü arasında bulunan sedasız ünsüzler sedalılaştırmıştır. Böylece /t/ > /d/, /k/ > /g/, /ķ/ > /ğ/ değişmeleri meydana gelmiştir: *ayaķ* → *ayağın* (010), *etmek* → *etmegün* (030), *gök* → *göge* (072), *dip* → *dibinde* (046), *eyt* → *eydürem* (024), *ķulaķ* → *ķulaęına* (016).

7.2. Şekil Bilgisi İncelemesi

1. Çokluk Eki

Çokluk eki metinde {+lAr} olarak geçmektedir: *münāfık+lar* (069), *sultān+lar* (116), *ķāfir+ler* (109), *peyęamber+ler* (023), *ne+ler* (115).

2. İyelik Ekleri

1. Teklik Şahıs İyelik Eki: Bu ek {+m}, {+(X)m} şekillerinde geçmektedir: *ķuzu+m* (018), *usta+m* (019), *ayağ+um* (076), *cān+um* (080), *el+üm* (076), *süd+üm* (070), *yüz+üm* (021), *nāz+ım* (064), *düş+imde* (020), *ħāl+imi* (044).

2. Teklik Şahıs İyelik Eki: Bu ek metinde sadece {+(X)ı} şekillerinde geçmektedir: *etmeg+ün* (030), *gönl+ıı* (068), *el+ııle* (087), *raħmet+ııle* (134), *maķşüd+ııa* (047), *murād+ııa* (047), *oğlan+ıııu* (100).

3. Teklik Şahıs İyelik Eki: {+I}, {+sI} şekillerinde geçmektedir: *ana+sı* (017), *ķarşu+sında* (110), *nene+si* (006), *‘amāme+sin* (125), *oğlancığ+ı* (007), *‘aķl+ı* (113), *buyruğ+ı* (049), *mu‘cizāt+ı* (130), *cemāl+i* (009), *göz+i* (035).

1. **Çokluk Şahıs İyelik Eki:** Normalde {+mUz} şeklinde geçen bu ek normalde metinde geçmemektedir. Fakat metin çalışılırken tamir yolu ile bir örneğe eklenmiştir: *halîfe+müz* (089).

2. **Çokluk Şahıs İyelik Eki:** Normalde {+nUz} şeklinde geçen bu ek, metinde sadece bir örnekte vardır. O da nun (ن) /n/ harfi ile yazılmıştır: *iki+nüz* (095).

3. **Çokluk Şahıs İyelik Eki:** Bu ek {+ları} şeklinde bir örnekte geçmektedir: *hâtır+ların* (102).

3. İsim Çekimi

Yalın (Nominatif) Hâl: Bir ismin herhangi bir hâl eki almadan kullanılmasıdır. Metindeki örneklerinden bazıları şunlardır: *ata* (054), *oğlan* (011), *gice* (014), *taşrı* (018), *ümme* (022), *çâre* (026), *hatun* (070), *rahmet* (091), *oduş* (104), *ağaç* (121), *baş* (085), *şamu* (081).

İlgi (Genitif) Hâli Eki: Bu ek {+(X)n}; {+nIn} şekillerinde geçmektedir: *allâh+ın* (126), *bunlar+ın* (103), *hatun+ın* (041), *resûl+ın* (049), *sen+ın* (068), *bunlar+ın* (102), *cânım+ın* (031), *hatun+ın* (007), *muhammed+ün* (023), *resûl+ün* (066), *ana+nın* (025), *muştafâ+nın* (086), *deve+nin* (052), *kimse+nin* (004).

Yönelme (Datif) Hâli Eki: Bu ek metinde {+A} şeklinde geçmektedir: *dağ+a* (122), *hammâm+a* (061), *ot+a* (064), *sarây+a* (063), *taş+a* (018), *toprak+a* (091), *yohsul+a* (049), *dil+e* (009), *hazret+e* (144), *iklim+e* (045), *yer+e* (107), *siz+e* (108).

Yükleme (Akkuzatif) Hâli Eki: Metinde akuzatif eki düz ünlülü olarak {+I} şeklinde geçmektedir: *bıçağ+ı* (039), *hatun+ı* (042), *kanad+ı* (119), *ahret+i* (001), *kendüz+i* (008).

Üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra gelen {+n} akuzatif ekinin örnekleri metinde görülmektedir: *namâz+ı+n* (004), *ayb+ı+n* (004), *ayağ+ı+n* (010), *tefsir+i+n* (012), *ahvâl+i+n* (041).

Zamirlerden sonra gelen {+nI} akuzatif eki metinde bulunmamaktadır.

Bulunma (Lokatif) Hâli Eki: Bu ek metinde {+dA} şeklinde geçmektedir: *cihân+da* (003), *od+da* (115), *yıl+da* (012), *ahiret+de* (131).

Uzaklaşma (Ablatif) Hâli Eki: Bu ek metinde {+dAn} şeklinde geçmektedir: *baş+dan* (053), *tanrı+dan* (080), *yağ+a+dan* (069), *ben+den* (048), *düş+den* (028), *kim+den* (133), *sen+den* (091).

Yön (Direktif) Ekleri: Metinde {+rA} yön eki bir örnekte görülmektedir: taş+ra (103).

{+ArU} ekinden kısalmış ve kalıplaşmış olarak belli kelimelerde kullanılan {+rU} eki metinde sadece iki kelimedede görülmektedir: girü (033), berü (028).

Vasıta (Enstrumental) Hâli Eki: Metinde {+lA}, {+lA} vasıta ekleri az sayıda örnekte geçmektedir: oğlan-ıla (088), kanad-ıla (117), ad-ıla (003), kudret-ile (034), yârenler-ile (057), elüm-ile (075), tağla (036), hasan'la (083), eliñle (087), rahmetiñle (134).

Eski Türkçede sıklıkla kullanılan fakat bugün işlekliliğini kaybetmiş olan {+(X)n} vasıta eki bu metinde sadece bir örnekte kalıplaşmış olarak bulunmaktadır: iç+ü+n (077).

4. Zamirler

a) Şahıs Zamirleri ve Çekimleri

1. Teklik Şahıs Zamiri (Ben): ben (019), benden (048), beni (020), benim (075), başa (045).

2. Teklik Şahıs Zamiri (Sen): sen (101), senden (091), seni (020), seniñ (068), saña (018).

3. Teklik Şahıs Zamiri (Ol): ol (006), aña (026), anıñ (062), anuñ (007).

1. Çokluk Şahıs Zamiri (Biz): biz (088), bizi (087).

2. Çokluk Şahıs Zamiri (Siz): -

3. Çokluk Şahıs Zamiri (Anlar): anlaruñ (054).

b) İşaret Zamirleri: bu (129), bular (050), bunlara (125), bunlaruñ (103), anca (082), anda (030), andan (028).

c) Dönüşlülük Zamirleri: kendi (087), kendüzi (008).

ç) Belirsizlik Zamirleri: kimseniñ (004), ayruğı (049), cümle (119).

d) Soru Zamirleri: kim (133), ne (013), kanı (089).

5. Sıfat

a) Niteleme Sıfatı: eyü ad-ıla (002), yavuz adlu (003), ay yüzine (027), görkli cânı (066), hoş şalavât (119), 'acayıb dāsitāndur (129).

b) Belirtme Sıfatları:

İşaret Sıfatı: *bu mu'cizāt (129), bu yüzüm (021), bu sözi (030), bu gönliñ (068), ol odı (072), ol hātun (096), ol şuyı (118), ol resülün 'aşkına (135), şol sâ'at (033), şol dem (123), işbu sâ'at (124).*

Soru Sıfatı: Soru sıfatı olarak sadece bir örnekte *kanğı* sıfatı kullanılmıştır: *kanğı ana oğlunu oda yağa (110).*

Sayı Sıfatı: Metinde sadece asıl sayı sıfatına örnekler görülmektedir: *bir oğlancığı (007), biñ kez ol hātım kılur-ıdı (012), yedi muşhaf tefsirin bilür-idi (012), dört yār-ıla (041), iki cihānda (003), kırk gün oruç tutam (032), otuz üç biñ şahābe kıldı (114), yüz biñ artıq kuş (117), yüz yigirmi dört biñ peygamber (093).*

Belirsizlik Sıfatı: *var-ıdı ka'be şehrinde bir hātun (001), meger oğlan bir gice yatmış-ıdı (014), bir deveniñ boynına berk aşdılar (052), cümle halkı (065), cümle 'ālem gözine oldı kara (107).*

6. Zarflar

Zaman Zarfları: *işid imdi pādişāh neler kıla (115), kaçır oğlan şol sâ'at girü atar (033), çün du'ā kıldı resül sildi gözin (127), ağlayasın dün ü gün gülmeyesin (060), anası hergiz şefâ'at kılmadı (082), od söyüندی oldı ol dem kapkara (120), geçdi şol dem muştafā'nın yanına (123), gice geldi tañla gördi başına (036), 'aqlımı diremezem andan berü (028), yarın tamu dibinde kalmayayın (046).*

Yön Zarfları: *girü döndüm ana bağdum gözüne (027), taşra çıkdı şol dem işitdi sözün (103).*

Miktar Zarfları: *bulmayasın çok peşimān olasın (061), gey severlerdi bular şerī'atı (050), yağdılar ol odı gey katı (072), hağ bilür kim nice oğlan diyesin (061), hağ didārın görmeyisersin zerre (026).*

Tarz Zarfları: *anca çağırdı çāre bulmadı (082), ayrıq ana dimegil zinhār baña (048), çünki bu gönliñ seniñ öyle diler (068), pāre pāre eyledi kendüzini (037), belinleyü düşdüm ol düşden örü (028), muştafā katına geldiler yayak (085).*

7. Edatlar

Metinde kullanılan edatlardan bazıları şunlardır: şunuñ *gibi* görklü idi ol paşa (009), bir gice benüm için durdın ola (079), ger anıñ günāhın bağışla baña (062), meger oğlan bir gice yatmış-ıdı (014), bu sözi ustaña *dağı* diyesin (030),

kimsenin *hem* ‘aybın dimez-idi (004), *muştafâ ile* ağladı ol dört yarı (114), ol südüñ yiri şol *qadar* kaynadı (106).

8. Bağlaçlar

Metinde kullanılan bağlaçlardan bazıları şunlardır: *çün* du‘ā kıldı resül sildi gözün (127), *çünki* bu gönliñ seniñ öyle diler (068), *çünkim* allāh gözüm yaşına bağa (065), *tā* anası aña helāl kılmaya (092), *vāy* aña *kim* ata ana gönlin yıkar (035), gelmedüm *ki* ben saña güç eyleyem (067), *ne* ağaç kıaldı *ne* omça pāresi (121), *ne* od kıaldı *ne* hoş oduñ kıarası (121).

9. Ünlemler

Metinde ünlem olarak “āh, ey, vāy” kelimeleri geçmektedir: *āh* oğul diyüben dökdi yaşın (111), oğul eydür *ey* ana görürem seni (020), *vāy* aña kim ata ana gönlin yıkar (035).

10. Fiil Çekimi

a) Bildirme Kipleri

Görülen Geçmiş Zaman: Bu ek, daha çok {+di} düz ünlülü şekilde geçmektedir. Altı örnekte {+dU} yuvarlak ünlülü şekli de bulunmaktadır. Metindeki örneklerden bazıları şunlardır: *buyur-dı* (043), *kuç-dı* (112), *yağ-dılar* (072), *dur-dıñ* (079), *bekle-di* (132), *söyün-di* (120), *vir-diler* (057), *bağ-dum* (027), *döndüm* (027), *gel-düm* (067), *emzür-düñ* (079), *ko-madı* (102), *ur-madı* (016), *bil-medi* (132), *gör-mediler* (051), *gel-medüm* (067).

Öğrenilen Geçmiş Zaman: Bu ek, sadece düz ünlülü olarak {+mİş} şeklinde geçmektedir. Bu zaman ekinin olumsuz örneği bulunmamaktadır. Metinde geçen örneklerden bazıları şunlardır: *al-miş* (001), *şat-mış* (002), *ol-mışam* (109), *kıl-mışım* (109), *kesil-miş* (076), *vir-miş* (001), *bulaş-mış* (127).

Geniş Zaman: Bu ek en fazla {-Ur} olarak bazen {-Ar} olarak geçmektedir. İki örnekte {-r} şeklinde geçmektedir. Geniş zamanın olumsuzu {-mAz} ekiyle yapılmıştır. Metindeki örneklerden bazıları şunlardır: *dile-r* (068), *kağı-r* (033), *yağ-arsın* (020), *dut-ar* (128), *şun-ar* (033), *tut-ar* (033), *düş-erem* (023), *kes-erler* (044), *bit-er* (128), *geç-er* (064), *çağır-ur* (074), *toğun-ur* (034), *yalvar-uram* (023), *çağır-urlar* (054), *bil-ür* (061), *gör-ürem* (020), *iled-ürler* (044), *buyur-maz* (049), *var-mazam* (019).

Gelecek Zaman: Metinde bir kelimedede {-iser} gelecek zaman eki kullanılmıştır: āhîretde diŝvār *ol-ısar* işi (131).

İstek eki {-A} dört örnekte gelecek zaman fonksiyonunda kullanılmıştır: oğlanını şimdi oda *yağ-alar* (069), münāfıklar dört yañadan *bağ-alar* (069), hiç kimseye kelici *di-me-yem* (032), kırk gün oruç tutam *ye-me-yem* (032).

Şimdiki Zaman: Bugün kullanılan {-yor} şimdiki zaman eki metinde bulunmamaktadır. Bu kip iki örnekte geniş zaman ekiyle sağlanmışır: düşimde oda *yağ-arsın* sen beni (020), çünkü bu gönliñ seniñ öyle *dile-r* (068).

b) Dilek Kipleri

İstek Kipi: Bu kip için metinde {-A} eki kullanılmıştır. Az sayıda örneği bulunmaktadır: çünkü allāh gözüm yaşına *bağ-a* (065), rahmet-ile şefā‘atı ol *bul-a* (133), revā görme oğlanıñ oda *yan-a* (098), kırk gün oruç *tut-am* yemeyem (032), yüz yigirmi dört biñ peygamber *gel-e* (093).

Emir Kipi: Emir ekinin birinci teklik şahısta bir örneği görölmektedir. İkinci teklik şahısta az sayıda eksiz örnek bulunmaktadır fakat yoğun olarak {-gll} eki kullanılmıştır. Üçüncü teklik şahıs emir ekinin metinde yuvarlak ünlülü {-sUn} şekli bulunmaktadır. Çokluk birinci şahsın {-alum} şeklinde sadece iki örneği bulunmaktadır. Çokluk ikinci şahıs emir eki {-Uñ} şeklinde geçmektedir. Çokluk üçüncü şahıs emir ekinin metinde örneği bulunmamaktadır: *göster-eyim* (125), *al* (018), *kıl* (018), *revā görme* (058), *üşendürme-gil* (063), *dur-ğil* (017), *ko-ğil* (108), *kıl-ğil* (134), *gelme-gil* (022), *harām ol-sun* (048), *var-sun* (091), *rahmet eyle-sün* (018), *ört-sün* (125), *şan-alum* (088), *yan-alum* (088), *var-uñ* (095) *yalvar-uñ* (095), *gör-üñ* (054).

Şart Kipi: Metinde {-se} şart eki bir örnekte geçmektedir: *gerek-se* (070).

Gereklilik Kipi: Metinde gereklilik kipinin herhangi bir örneği mevcut değildir.

11. Cevher Fiili ve Bildirme Ekleri

i- fiili Eski Türkçede *er-* şeklindeydi. Normal bir yardımcı fiil olan ve bütün kipleri bulunan *er-* fiilinin Batı Türkçesine geçerken /r/’si düşmüş e-i değişmesi ile ünlüsü de değişerek *i-* şekli ortaya çıkmıştır (Ergin, 1993: 299).

i- fiilinin dört kipi vardır: Geniş zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, şart kipi. Metinde cevher fiilinin geniş zaman bir de görülen

geçmiş zaman örnekleri bulunmaktadır. Görülen geçmiş zaman örnekleri şunlardır: yediler müştāk *i-di* şöhetine (005), bir oğlan *i-di* aya beşzerdi yüzi (008), *każā i-di* tañrı'dan geldi baña (045), dünyāyı ahrete şatmış *i-di* (002). Öğrenilen geçmiş zamanın ve şart kipinin metinde örneği bulunmamaktadır.

Cevher fiilinin geniş zaman eklerine bildirme ekleri denir. Bildirme eklerinden 1. ve 2. şahıs için kullanılanlar şahıs zamirlerinden, 3. şahıs için kullanılanlar *tur-* fiilinden gelişmiştir (Özkan, 2017: 144). Metinde sadece 3. teklik şahıs bildirme ekinin örnekleri görülmektedir:

3. Teklik Şahıs Bildirme Eki: Metinde {+durur} ve {+dur} şekillerinin örnekleri bulunmaktadır: özi göyüندی *bī-çāre ana-durur* (105), ben ne dirsem hağ çalab *tañıq-durur* (130), muştafā'nıñ mu'cizātı *çok-durur* (130), hağ sözi *bu-dur* buyurmaz ayruğı (049), bir 'acayıb *dāsītān-dur* bu ğāyet (129).

12. Fiillerin Birleşik Çekimleri

“Zamanda hareket noktasını, konuşanın konuştuğu andan, yani şimdiki zamandan başka bir plana aktarmak mümkündür. Bu yüzden fiili hikâye, rivayet ve şart tarzlarında anlatmak için ayrıca eklere ihtiyaç vardır. Hikâye tarzında anlatmak, fiilin hareket noktasını eski bir zaman çerçevesi içine yerleştirmektir. Yani bu anlatım, zamanı geçmişe aktararak yapılan anlatımdır. Rivayet tarzında bu çerçeveye ayrıca anlatılan hususun dolaylı bir bilgiye dayandığı, başkasından duyulduğu noktaları da eklenir. Şart tarzında ise, fiildeki hareket ve oluş, başka bir hareket ve oluş için şart olarak gösterilir. Hikâye, rivayet ve şart tarzları fiillerin birleşik çekimlerini meydana getirirler.” (Özkan 2017: 145-146). Hikâye birleşik zaman çekiminin metinde bulunan örneklerinden bazıları şunlardır: *öl-ürdi* (006), *kal-urdu* (006) *şat-mış i-di* (002), *öp-er i-di* (010), *beñze-rdi* (008), *ur-urdu* (008), *kıl-ur ı-dı* (012), *bil-ür i-di* (012), *gel-ür i-di* (005).

13. Fiillerde Soru Şekli

Metinde {mı} soru ekinin kalın sıradan şekline sadece bir örnek bulunmaktadır: *resül eydür revā mıdur yā 'āşī* (025).

14. Sıfat-Fiiller

Fiillerin, zamana bağlı isim ve sıfat şekilleridirler. İsimler gibi çokluk, iyelik ve hâl eklerini alırlar (Gülsevin, 2007: 123). Metinde geçen sıfat-fiil ekleri şunlardır:

{-dUk}: Metinde bu ekin iki örneği bulunmaktadır: *n'ol-duğın* n'olacağın ol bilürdi (006), *h̄arām olsun benden em-dügün* saña (048).

{-an}: Metinde bu ekin yalnızca kalın sıradan şekline üç örnek bulunmaktadır: çağırurlar ata ana *ur-an-laruğ* (054), emir kıldı gökdeki *uç-an* kuşa (116), ata ana gönlini *yağ-an* kişi (131).

{-acak}: Bu ekin kalın sıradan bir örneği bulunmaktadır: n'olduğın *n'ol-acanın* ol bilürdi (006).

15. Zarf-Fiiller

Şahıs ve zaman belirtmeyen, yalnızca hareket kavramı ifade eden fiil şekilleridir (Özkan, 2017: 151). Fiilleri başka fiillerle bağlamak üzere zarflaştırılan eklerdir (Gülsevin, 2007: 125). Metinde geçen zarf-fiil ekleri şunlardır:

{-icek}: Bu ekin metinde sadece bir örneği bulunmaktadır: *gör-icek* 'izzet anı kılur-ıdı (042).

{-I, -ü}: Bu ekin yuvarlak şekli bir örnekte geçmektedir: *beliğle-y-ü* düşdüm ol düşden örü (028). Bu ek, iki örnekte birleşik fiil yapımında kullanılmıştır: namāz vakti oldu bir *ör-i durğıl* (017), *beliğleyü* ol düşden *ör-ü düşdüm* (028). Bu ek kimi örneklerde kalıplaşıp edat olarak kullanılmıştır: *dağı* (030) < tak-ı , *girü* < gir-ü (033), *diyü* (010) < di-y-ü.

{-ken}: Bu ek bir örnekte geçmektedir: *tağ durur-ken* bu yüzüm olur kıra (021).

{-Up}: Bu ek, metinde daha çok ince sıradan örneklerde görülmektedir: karşusunda *dur-up* ol anı bağa (110), bismillāh *diy-üp* kapuyu açdılar (097), *götür-üp* kendüzin atdı oda (112), yüz *çevir-üp* varuram peygambere (021), *hatunıñ aḥvālin gör-üp* şordılar (041), *gir-üp* anda selām virdiler bile (057).

{-UBAn}: {-Up} zarf-fiil ekinin genişletilmiş şeklidir. Metindeki örneklerinden bazıları şunlardır: *ağlaş-uban* ikisi baş açdılar (097), *ur-uban* ananın gözün çıkarasın (025), *āh oğul di-y-üben* dökdi yaşın (111).

8. Transkripsiyonlu Metin ve Çeviri

[65b]		
	dāsītān-ı ḥatun bismillāhirrahmanirrahīm	Hatun Destanı Bağışlayan ve esirgeyen Allah'ın adıyla
001	var-ıdı ka'be şehrinde bir ḥatun dünyāyı virmiş aḥreti almış şatun	Mekke şehrinde bir kadın vardı. Dünyayı vermiş, aḥreti satın almıştı.
002	dünyāyı aḥrete şatmış idi eyü ad-ıla dünyāyı dutmuş-ıdı	Aḥret için dünyayı satmıştı ve iyi adı dünyaya yayılmıştı.
003	yürüdi eyü ad-ıla ol faḳır yavuz adlu iki cihānda faḳır	O garip kadın iyi adla yaşadı, kötü olan ise iki dünyada da fakir oldu.
004	namāzın ḳazāya komaz-ıdı kimseniḡ hem 'aybın dimez-ıdı	O, namazını kazaya bırakmazdı, hem de kimsenin aybını söylemezdi.
005	ḥızır ilyās gelür-ıdı ḳatına yediler müştāk idi şoḥbetine	Hızır ile İlyas onun yanına gelirdi. Yediler onun sohbetini arzu ederlerdi.
006	nenesi ölürdi ol ḳalurdi n'olduḡın n'olacaḡın ol bilürdi	Nenesi ölmüştü, o kalmıştı. Ne olduğunu ve ne olacağını o bilirdi.
007	ol ḥatunun ḫelāli ölmüş-ıdı anun bir oḡlancığı ḳalmış-ıdı	O kadının kocası ölmüştü, ondan bir erkek evladı kalmıştı.
008	bir oḡlan idi aya beḡzerdi yüzi güneşe ṯa'n ururdi kendüzi	Öyle bir çocuktan ki yüzü aya benzerdi, kendisi güneşi ayıplardı.
[66a]		
009	şunun gibi görklü idi ol paşa hem cemāli beḡzer-ıdı güneşe	Ey dost, o kadar güzeldi ki görünüşü de güneşe benzerdi.
010	anasının ayaḡın öper-ıdı ana diyü dün ü gün ṯapar-ıdı	Annesinin ayağını öperdi, gece gündüz anne diyerek ona tapardı.
011	oḡlanı ol mektebe virmiş-ıdı oḡlan yedi muşḫaf öğrenmiş-ıdı	O, oḡlunu okula vermişti, çocuk yedi Mushaf Kur'an'ı öğrenmişti.
012	yedi muşḫaf tefsirin bilür-ıdı yıldı bir kez ol ḫatim ḳılır-ıdı	Yedi Mushaf Kur'an'ın tefsirini bilirdi, yılda bin kez o, (Kur'an'ı) hatim ederdi.
013	'aceb ḳıldılar çarḫ-u felek işine gör ne geldi ol oḡlanın başına	Bu talihin işine şaşırıp kaldılar. O çocuğun başına neler geldi, gör!
014	meger oḡlan bir gece yatmış-ıdı ḡaflet anun gözünü ṯutmuş-ıdı	Meğer o çocuk bir gece uykuya dalmıştı, ḡaflet onun gözünü kapatmıştı.

015	yaz günidi [g]ün ¹ uzun gece kısa oğlan uykuya varmış el-kişşa	Yaz günüydü; gündüzler uzun gece kısaydı. Sözün kisası o çocuk uykuya dalmıştı.
016	namāz vakti oldı oğlan durmadı pāk üni kulağına hiç urmadı	Namaz vakti geldi, çocuk kalkmadı. (Ezanın) güzel sesi kulağına hiç gelmedi.
017	anası eydür gözüm nūrı oğul namāz vakti oldı bir öri durğil	Anası: “Ey gözümün nuru oğlum, namaz vakti geldi; hemen ayağa kalk.
018	al ābdest kıl namāzuñ var ustaña tañrı raḥmet eylesün kuzum saña	Abdest al, namazını kıl ve ustana git. Ey kuzum, Tanrı sana merhamet etsin.”
019	oğul eydür yā ana [ben] du[r]mazam bugün ustam katına ben varmazam	Çocuk: “Ey anne, ben kalkamam, bugün ustamın yanına ben gidemem.”
020	oğul eydür ey ana görürem seni düşimde oda yaḳarsın [sen] beni	Çocuk: “Ey anne, düşümde seni gördüm; seni beni ateşe atıyorsun.
021	tañ dururken bu yüzüm olur kara yüz çevirüp varuram peygambere	Bu yüzüm aydınken kara olur. (Senden) yüz çevirip Peygamber’e giderim.
[66b]		
022	resül eydür git [katıma] gelmegil tañrıya kul baña ümmet olmağil	Peygamber, bana: ‘Git, huzuruma gelme; Tanrı’ya kul, bana ümmet olma.’ dedi.
023	düşerem muḥammed’ün ayağına yalvaruram peygamberler pākine	Hz. Muhammed’in ayağına kapanırım, peygamberlerin seçkinine yalvarırım.
024	eydürem kim yā resül eydür baña neden ötrü ‘āşī oldum ben saña	Ey Peygamber, bana söyle; ben neden dolayı sana günahkâr oldum, dedim.
025	resül eydür revā mıdur yā ‘āşī uruban ananın gözün çıkarasın	Peygamber: ‘Ey günahkâr, ananın gözünü vurup çıkarmak (ona) layık mıdır?’
026	şanki kādir virür aña bi[r] çäre ḥaḳ diḳārın görmeyisersin zerre	Elbet, Allah ona bir derman verir. (Sen ise) Hakk’ın yüzünü zerrece göremeyeceksin.’
027	girü döndüm ana baḳdum gözüne kan bulaşmış ol ay yüzine	Ey anne, geri dönüp gözüne baktım, o ay gibi yüzüne kan bulaşmıştı.
028	beliñleyü düşdüm ol düşden öri ‘aḳlı[mı] diremezem andan berü	Korku ile sıçrayarak o düşten uyandım, o zamandan beri kendime gelemedim.”
029	anası eydür [oğul çok] söyleme ustaña var düş bahāne eyleme	Annesi: “Ey oğul, çok konuşma; (hemen) ustana git, düşünüyü bahane etme.
030	etmegün al durmağil anda yiyesin bu sözi ustaña daḳı diyesin	Ekmeğini yanına al, durma git, (orada) yersin; bu sözü ustana da dersin.”

¹ gün: Yazmada dün şeklindedir.

031	oğlan eydür etmek kaygısı saña cânımuñ kaygısıdur bugün baña	Çocuk: “Bugün ekmek kaygısı sana, canımın kaygısı ise banadır.
032	kırk gün oruç tutam yemeyem hiç kimseye kelici dimeyem	Kırk gün oruç tutup yemeyeceğim, hiç kimseye de bir kelime demeyeceğim.
033	anası etmek şunar becid tutar kaşır oğlan şol sâ‘at girü atar	Annesi ekmek uzatır ve ciddi durur. Çocuk da o vakit öfkelenip (onu) geri atar.
034	aldı etmek atdı ana gözine kudret-ile toğunur sağ gözine	Ekmeği alıp annesinin gözüne attı. Allah’ın kudretiyle (annesinin) sağ gözüne geldi.
[67a]		
035	anasınıñ [şag] gözi ol çıkar vây aña kim ata ana göñlin yıkar	Annesinin sağ gözü çıkar. Herkim ki anne baba gönlünü yıkar, ona eyvahlar olsun!
036	‘acebe kıldılar oğlan düşine gice geldi tañla gördi başına	Oğlanın düşüne şaşırıp kaldılar. Gece oldu, sabahla birlikte başına gelenleri gördü.
037	gördi oğlan anasınıñ gözini pâre pâre eyledi kendüzini	Çocuk annesinin gözünü gördüğü zaman kendini parça parça etti.
038	aldı bıçak kendüzini urmağa ana-ıçun tatlu cânın virmege	Kendini vurmak için (eline) bir bıçak aldı, annesi için tatlı canını vermek istedi.
039	bıçağı oğlan elinden aldılar ol düşe cümle ta‘accüb kıldılar	Bıçağı çocuğun elinden aldılar, herkes o düşe şaşırıp kaldı.
040	haber oldu muştafa muhammede iki ‘âlem güneşi ol ağmede	O iki âlemin güneşi Hz. Muhammed’e haber verdiler.
041	muştafa dört yâr-ıla [hem] geldiler hatunıñ ağvâlin görüp şordılar	Peygamber, dört dostuyla birlikte geldi, kadının durumunu görüp (hatırını) sordular.
042	muştafa ol hatunı bilür-idi göricek ‘izzet aña kıılır-ıdı	Peygamber o kadını tanırdı, onu gördüğü zaman ona saygı gösterirdi.
043	hatunıñ gözün görüp ağladılar resül buyurdu oğlanı bağladılar	Kadının gözünü görünce ağladılar. Peygamber buyurdu, o çocuğu bağladılar.
044	oğlan eydür yâ ana gör hâlimi iledürler ol keser[ler] elümi	Çocuk: “Ey anne, durumuma bir bak. Götürüp elimi keserler.
045	każā idi tañrı’dan geldi baña yalva[ruram] ey cânım ana saña	Bir kazaydı, Tanrı’dan bana geldi. Ey canım anne, sana yalvarırım.
046	helâl eyle imânsız olmayayın yarın şamu dibinde kalmayayın	(Hakkını bana) helal et, imansız olmayayım. Mahşer günü cehennem dibinde kalmayayım.”
047	anası eydür hağ diğârın görmegil murâdıña maşşüdüña irmegil	Annesi: “Hakk’ın yüzünü görme; muradına ve istediklerine kavuşma.

[67b]		
048	ḥarām olsun benden emdiğün saña ayrık ana dimegil zinhār baña	<i>Benden emdiğin süt sana haram olsun, artık bana sakın anne deme!”</i>
049	‘alī ‘ömer [dutdı] resūliñ buyruğı ḥaḳ sözi budur buyurmaz ayruğı	<i>Ali ve Ömer, Peygamber’in emrini yerine getirdiler. Bu Hak sözüdür, başkasını buyurmaz.</i>
050	gey severlerdi bular şerī‘atı dīn kılıcın ururlardı [hem] ḳatı	<i>Bunlar dinin kurallarını çok severlerdi, hem de din kılıcını iyi vururlardı.</i>
051	bular hīç kimsey[i] [yavuz] görmediler oğlana hergiz amān virmediler	<i>Bunlar kimseyi kötü görmediler. Çocuğu asla başışlamadılar.</i>
052	oğlanıñ elin ayağın keddiler bir deveniñ boynına berk aştılar	<i>Çocuğun ellerini ve ayaklarını kestiler, bir devenin boynuna sıkıca astılar.</i>
053	gezdürdiler ka‘be‘yi başdan başa ol oğlan kim beñzer-idi güneşe	<i>Kâbe‘yi baştan başa gezdirdiler. O çocuk tıpkı güneşe benzerdi.</i>
054	çağırurlar ata ana uranlaruñ [cezāsı] budur [kim] görüñ anlaruñ	<i>Anne ve babasını vuranların cezası budur, onları bir görün, (diye) çağırurlar.</i>
055	‘ibrete ḳaldılar şehirli varı ol oğlan kim ḥasan ḥüseyn yārı	<i>Şehir halkının hepsi şaşırıp hayret etti. O çocuk, Hasan ile Hüseyin’in dostuydu.</i>
056	getürdiler anası ḳapusına girdi resūl ol ḥatunuñ ḥapusına	<i>(Onu) annesinin kapısına getirdiler. O Peygamber, kadının yanına geldi.</i>
057	geldi resūl hem yārenler-ile bile girüp anda selām virdiler bile	<i>O Peygamber dostlarıyla birlikte geldi. İçeri girip birlikte (kadına) selam verdiler.</i>
058	resūl eydür ḥatuna kim yā ana revā görme oğlını oda yaña	<i>Peygamber, kadına: “Ey ana, çocuğunun ateşte yanmasını ona layık görme.</i>
059	oğlanıñ elin ayağın keddiler bir deveniñ boynına perk aştılar	<i>Çocuğun elini ve ayaklarını kestiler, onu bir devenin boynuna sıkıca astılar.</i>
060	göresin oğlun[ı] bilmeyesin ağlayasın dün ü gün gülmeyesin	<i>Oğlunu görünce onu tanıyamazsın. Gece gündüz ağlarsın, gülemezsin.</i>
[68a]		
061	ḥaḳ bilür kim nice oğlan diyesin bulmayasın çok peşimān olasın	<i>Hak bilir ne kadar “oğlum” dersin. Onu bulamayınca çok pişman olursun.</i>
062	ḳazā-y-ıdı tañrı‘dan geldi [s]aña ger anıñ günāhın bağışla baña	<i>Bu bir kazaydı, Tanrı’dan sana geldi. Gel onun günahlarını benim için bağışla.”</i>
063	ḥatun eydür beni üşendürmegil cümle ‘ālemi oda yandırmagil	<i>Kadın: “Beni rahatsız etmeyin, bütün herkesi ateşe yandırmayın!</i>

064	ḥaḫ bilür kim bir kezîñ āh eyleyem nāzım geçer pādişāh[’a] [söyleyem]	Bir kez ah edersem Allah görür. O yüce Allah’a söylersem nazım geçer.
065	cümle ḥalkı kim bu dem oda yaḫa çünkim allāh gözüm yaşına baḫa	Bütün herkesi o vakit ateşte yandırır, çünkü Allah gözümün yaşına bakar.”
066	şöyle ḫorḫdı resülün görkli cānı ḫatuna eydür ey āḫiret sulṫānı	Peygamber’in o güzel canı o kadar korktu ki kadına: “Ey ahiret sultanı!
067	gelmedüm ki ben saña güç eyleyem geldüm [imdi] ḫaḫ sözün söyleyem	Ben sana güçlük çıkarmak için gelmedim. Şimdi Hak sözünü söylemek için geldim.
068	çünkü bu göñliñ seniñ öyle diler od-ıla nefti ḫāzır eylediler	Madem senin o gönün böyle istiyor. -(O vakit hemen) neft yağı ile ateşi hazırladılar.-
069	oğlanını şimdi oda yaḫalar münāfıḫlar dört yaḫadan baḫalar	Çocuğunu şimdi ateşte yakacaklar. Münafıklar dört taraftan (ona) bakacaklar.”
070	ḫatun eydür ne gerekse ḫılıñuz südüm aña ḫarām olsun biliñüz	Kadın: “Her ne gerekiyorsa yapınız, sütüm ona haram olsun, biliniz.”
071	oğl[a]nı [deve boynundan] aldılar siyāset meydānına [hem] getürdiler	Çocuğu deve boynundan aldılar. İdam meydanına getirdiler.
072	yaḫdılar ol odı gey ḫatı ğāzilerün göge ḫıḫdı heybeti	O ateşi oldukça kuvvetli yaktılar. Gazilerin heybetli (feryatları) göge yükseldi.
073	neftiler dört yaḫadan durdılar ‘alī emr itdi oda neft urdılar	Neftçiler dört tarafta durdular. Ali emretti, ateşe neft yağı attılar.
[68b]		
074	başladı ol od dutıḫdı kim yana bir kez oğlan çağırur kim yā ana	O ateş tutuşup yanmaya başladı. O çocuk bir kez bağırır: “Ey anne!
075	bir gel [d]aḫı gör benim ḫālimi od içinde elüm-ile ayağımı	Bir kez gelip benim durumuma bak, ateş içindeki elimi ve ayağımı gör.
076	elüm ayağım kesilmiş ḫan-ıla ḫan gider oğlanıñından cān-ıla	Elim ve ayağım kesilmiş kanar. Oğlanıñından kanla birlikte can gider.
077	nemrūd odın benim için yaḫdılar ben ḫaribi ol oda bıraḫdılar	Nemrut ateşini benim için yaktılar ve ben ḫaribi bu ateşe attılar.
078	gör ne geldi ana benim başuma ‘ömrüme yigitlüğ[üme] başuma	Ey anne, ne geldi benim başıma; ömrüme ve gençliğime bir gör!
079	bir gece benim için durdıñ ola oğul diyü beni emzürdüñ ola	Bir gece benim için kalktın mı? Oğul diyerek beni emzirdin mi?
080	ḫazā idi tañrı’dan geldi baña yalvarur[am] ey cānum ana saña	Ey canım annem, sana yalvarırım. Bir kazaydı, Tanrı’dan bana geldi.

081	helâl eylesin imânsız ölmeyeyin yarın şamu dibinde kalmayayın	(Hakkını) helal et, imansız ölmeyeyim. Mahşer günü cehennem dibinde kalmayayım.”
082	anca çağırıldı çâre bulmadı anası hergiz şefâ‘at kılmadı	O kadar seslendi, çare olmadı. Annesi asla (onu) bağışlamadı.
083	haber oldu hasan’la hüseyin’e komanuz [kim] oğlanı oda yana	Hasan ile Hüseyin’e haber verildi. “O çocuğu bırakmayınız ateşte yansın.
084	oğlan-ıçun nemrüd odın yaqdılar oğlunu def‘i oda bıraktılar	Onun için Nemrut ateşi yaktılar. Oğlanı yok etmek için ateşe attılar.”
085	hasan hüseyin baş açık yalın ayak muşafâ‘atına geldiler yayak	Hasan ve Hüseyin baş açık, yalın ayak yürüyerek Peygamber’in huzuruna geldiler.
086	muşafâ‘atın ayağına düştüler ağladılar ikisi baş açdılar	Peygamber’in ayağına kapandılar ve başlarını açıp ağlamaya başladılar.
087	muşafâ‘atıya didiler kim ey dede kendi eliyle bizi atğıl oda	Peygamber’e: “Ey dede, kendi elinle bizi ateşe at.
[69a]		
088	oğlan-ıla bile oda yanalum dünyāya ² biz gelmedük şanalum	O çocukla birlikte ateşte yanalım. Biz dünyaya hiç gelmedik diye düşünelim.
089	kanı oğlan yārımız kardaşımız halife[müz] buş deminde eşimiz	Hani nerede o çocuk dostumuz, kardeşimiz, halifemiz, sıkıntılı zamanlarda arkadaşımız!
090	oğlan-ıçun cānımız olsun fedā muşafâ‘atıya taşrı‘dan geldi nidā	O çocuk için canımız feda olsun.” Peygamber’e Tanrı’dan ses geldi:
091	oğlanın anasına varşun bular benden rahmet senden şefâ‘at bular	“Bunlar çocuğun annesine gitsinler, benden rahmet, senden şefaati dilesinler.
092	tā anası aña helâl [kılmaya] benden rahmet senden şefâ‘at bulmaya	Eğer annesi ona (hakkını) helal etmezse benden rahmet, senden şefaati bulamaz.
093	yüz yigirmi dört bin peygamber gele şefâ‘atı geçmeye ‘âciz kıla	Yüz yirmi dört bin peygamber bile gelse şefaati kabul görmez, âciz kalır.”
094	çün işidür [muşafâ ol hak sözün] ikisinin [hem] ol dem öpdi gözün	Peygamber, Allah’ın sözlerini duyduktan sonra ikisinin o vakit gözlerini öptü.
095	oğlanın anasına varşun didi ikinüz hatuna yalvarşun didi	“Oğlanın annesine gidin ve ikiniz o kadına yalvarın.”
096	hasan hüseyin baş açık yalın ayak ol hatun katına geldiler yayak	Hasan ve Hüseyin baş açık, yalın ayak yürüyerek o kadının yanına geldiler.

² dünyāya: دُونِيَا

097	bismillāh diyüp kapuyı açdılar ağlaşuban ikisi baş açdılar	Besmele çekerek kapıyı açtılar ve ikisi ağlaşarak başlarını açtılar.
098	hātuna eyitdiler kim yā ana revā görme oğlanıñ oda yana	Kadına şöyle dediler: “Ey anne, çocuğunun ateşte yanmasını kabul etme!
099	oğlan-ıçun nemrūd odın yaqdılar oğlanını ol oda bırağdılar	Çocuğun için Nemrut ateşi yaktılar ve oğlunu o ateşe attılar.
100	göresin oğlanıñu bilmeyesin ağlayasın dün ü gün gülmeyesin	Oğlunu görünce onu tanıyamazsın. Gece gündüz ağlarsın, gülemezsin.
[69b]		
101	dilerüz kim sen kapuya çıkasın oğlunıñ hālîne bir bakasın	Dileriz ki sen kapıya çık ve oğlunun durumuna bir bak.”
102	bunlaruñ hātun sözün şımadı hem dañı hātırların kōmadı	Kadın, bunların sözünü kırmadı ve de onların gönlünü incitmedi.
103	şındı hātun bunlarıñ öpdü gözün taşra çıkdı şol dem işitdi sözün	Kadın uzanıp bunların gözünü öptü ve o vakit dışarı çıktı, konuşulanları duydu.
104	bağdı gördü ol kıyāmet gününü göge çıkdı ol oduñ dütinü	Baktı ve o kıyamet günü gibi kalabalığı gördü. O ateşin dumanı göğe yükseliyordu.
105	gördü oğlan od içinde yan[a]-durur özi göyüñdü bī-çāre ana-durur	Baktı, çocuk ateş içinde yanıp duruyor. İçi yandı, (ne yapasın) çaresiz annedir.
106	ol sü[düy] yiri şol kadar kaynadı gözi yaş [doldı] yüregi oyandı	O sütün yeri çokça kaynadı, gözleri yaş doldu, yüreği yerinden oynadı.
107	cümle ‘ālem gözüne oldı kara od içinde gördü oğlını bī-çāre	Bütün âlem gözüne kara göründü. Ateş içinde çaresiz oğlunu gördü.
108	bir kezın çağırdı didi yā oğul ayrığ a[n]a dimegil beni koğıl	Bir kez bağırdı: “Ey oğul, bana artık anne deme, beni bırak.
109	ana degil ben saña yad olmışam kılmaya kâfirler ben saña kılmışım	Ben sana anne değil, yabancı olmuşum. Benim sana yaptığımı kâfirler yapmadı.
110	kañğı ana oğlunu oda yağa karşısında durup ol aña bağa	Hangi anne oğlunu ateşe yandırır, karşısında durup ona bakar.”
111	yırttı yüzün şol sâ‘at açdı başın āh oğul diyüben dökdi yaşın	O vakit başını açıp yüzünü yırttı, “ah oğul” diyerek gözyaşlarını döktü.
112	götürüp kendüzin atdı oda od içinde kuçdı oğlın ey dede	Ey dede, kendini götürüp ateşe attı; ateş içinde oğlunu kucakladı.
113	urdu yüzünü oğlın[nıñ] yüzüne gitdi ‘ağlı gelmed[i] kendüzine	Yüzünü oğlunun yüzüne dayadı, akli başından gitti ve kendine gelemedi.

[70a]		
114	otuz üç bin şahābe kıldı [zā]rı muştafa ile ağladı ol dört yarı	Otuz üç bin sahabe feryat edip inledi, Peygamber ile dört yarı ağladı.
115	kıldı oğlan anası od da bile işid imdi pādīşāh neler kıla	Oğlan ile annesi birlikte ateş içinde kaldılar. Tanrı neler yapacak, şimdi dinle.
116	ol sultānlar sultānı kādīr paşa emir kıldı gökdeki uçan kuşa	Ey paşa, sultanlar sultanı Allah, gökte uçan kuşlara emretti.
117	yüz bin artık kuş denize şaldılar ağız-ıla kanad-ıla şu aldılar	Yüz binden fazla kuş denizlere daldılar, ağız ve kanatları ile su aldılar.
118	hağ çalab emri-y-ile getürdiler ol şuyı od üstine yitürdiler	Allah'ın emriyle o suyu getirip ateş üstüne ulaştırdılar.
119	cümle kanadı kanada urdılar görklü tekbir hoş şalavāt virdiler	Hepsi kanatlarını birbirine çattılar ve mübarek tekbirler getirip hoş salavatlar verdiler.
120	şunun gibi şuyı şaçdılar yire od söyüندی oldu ol dem kapkara	Onun gibi suyu getirip yere döktüler. Ateş söndü ve o vakit (ateş yeri) kapkara oldu.
121	ne ağaç kıldı ne omça pāresi ne od kıldı ne hoş oduş karası	Ne ağaç ne ağaç parçası kıldı, ne ateş ne de ateşin karası kıldı.
122	şol sāt cebrā'ıl indi yire muştafa'ya hağ selāmını virdi	O vakit Cebrail yere indi ve Peygamber'e Allah'ın selamını verdi.
123	geçdi şol dem muştafa'nın yanına görklü haber virdi anıñ cānına	O vakit Peygamber'in yanına geldi ve onun canına iyi gelecek güzel bir haber verdi.
124	yā resūl tañrı selām kıldı şaşa işbu sāt şöyle buyurdu başa	"Ey Peygamber, Allah sana selam gönderdi ve o vakit bana şöyle buyurdu.
125	didi 'amāmesin örtsün bunlara kudretimi göstereyim ben kıllara	Bunlara sarığımı örtsün ve ben (o vakit) kıllara kudretimi göstereyim."
126	örttdi resūl 'amāmesin bunlara allāh'ın kudretini gör ey yara	Peygamber, (o an) bunlara sarığımı örttü. Ey dost, (şimdi) Allah'ın kudretini gör!
[70b]		
127	çün du'ā kıldı resūl sildi gözün ol hatuna pādīşāh virdi gözün	Peygamber dua edip gözlerini silince Allah, o kadına gözlerini geri verdi.
128	oğlanın iki ayakları biter halāş ider iki eli dağı tutar	Çocuğun iki ayağı tamamlanır ve iki eli de tutar, (Allah onu) kurtarır.
129	bir 'acayib dāsītāndur bu gāyet muştafa'dandır biliş bu mu'cizāt	Bu oldukça tuhaf bir destandır. Bu mucize de Peygamber'dendir, öyle bilin!

130	muşţafâ'nıñ mu'cizâtı çok-durur ben ne dirsem haq çalab tanıq-durur	<i>Peygamber'in mucizeleri çoktur. Ben her ne söylediysem Tanrı tanıktır.</i>
131	ata ana göñlini yaqan kişi âhîret[de] dişvâr olısar işi	<i>Ata ana gönlünü kıran kişilerin ahirette işi zor olacak.</i>
132	ʿayniddîn ana yüzün görmedi aşa göñlin bekledi hiç bilmedi	<i>Ayniddîn anne yüzünü görmedi, onun gönlünü bekledi, (onu) hiç tanımadı.</i>
133	kimden kim ata ana hoşnüd ola rahmet-ile şefâ'atı ol bula	<i>Her kimden anne ve babası hoşnut olur, merhamet ve bağışlanmayı onlar bulur.</i>
134	rahmetiñle şefâ'at eyle ey kerîm rûzî kılgıl kullaruña ey rahîm	<i>Ey Kerîm ve Rahîm olan Allah'ım rahmetinle (bizleri) bağışla ve kullarına nasiplerini ver.</i>
135	ol resülün ʿaşkına olsun kelâm vir şalavât muşţafâ'ya ve's-selâm	<i>Bu söz, o Peygamber'in aşkına olsun. Peygamber'e salavat ver, son söz bu olsun.</i>
	temmet	<i>Bitti.</i>

9. Dizinler

9.1. Gramatikal Dizin

a/ā b c ç d/ḍ e f g/g̣ h/ḥ ħ ı i/i̇ j k/ķ l m n
ñ o ö p r s/ṣ ş ş t/ţ u/ū ü v y z/ẓ ž/ẓ

A

ābdest (< F. *āb-dest*) Namaz kılmak, Kur'ân-ı Kerim okumak gibi ibadetleri yerine getirebilmek için dinin şart koştuğu şekilde niyet ederek el, ağız, burun, yüz, kol ve ayakları yıkamak; baş, kulaklar ve boynun iki yanını meshetmek suretiyle temizleme ve bu şekilde yapılan temizlik.

ā. al- ibadetten önce usulünce yıkanarak temizlenmek: 018

‘acayib (< Ar. *‘acāib*) Acayip, garip, tuhaf.
‘a. 129

‘aceb (< Ar. *‘aceb*) Şüphe, tereddüt, hayret ifade eden soru zarfı, acaba.

‘a. kııl- Şaşırarak, hayretler içinde kalmak: 013

‘acebe (< Ar. *‘aceb*) Şüphe, tereddüt, hayret ifade eden soru zarfı, acaba.

‘a. kııl- Şaşırarak, hayretler içinde kalmak: 036

‘āciz (< Ar. *‘āciz*) Zavallı, bîçâre, hakir (kimse).

‘ā. kal- Uğraştığı hâlde bir şey yapamamak, yapmaya gücü yetmemek: 093

aç- 1. (Bir şeyi) Kapalı, örtülü, kilitli veya bağlı durumdan çıkarmak.

a.- dı 111

2. Birleşik fiiller yapar.

a.- dılar 097

baş a. → baş: 086, 097

açuk Kapalı, örtülü, bağlı, katlı veya kilitli durumda olmayan, açılmış.

a. 085, 096

baş a. yalın ayak → baş: 085, 096

ad Şöhret, nam, şan.

a.+ -ıla 002, 003

adlu Adı olan, ad sahibi, adlandırılmış.

a. 003

ağaç Boyu oldukça yüksek, dalları ve gövdesi ile geniş alan kaplayan, uzun yıllar yaşayan odunsu bitki.

a. 121

ağız Ağız.

a.+ -ıla 117

ağla- Gözyaşı dökmek, ağlamak.

a.- dı 114

a.- dılar 043, 086

a.- yasin 060, 100

ağlaş- Birlikte, karşılıklı ağlamak.

a.- uban 097

āh (< *Ses taklidi ortak kelime*) Sesin tonuna göre pişmanlık, öfke, özlem, beğenme, sevgi vb. duygular anlatan bir söz.

ā. 111

ā. eyle- İnmek, feryat etmek, acı ile içini çekmek: 064

āhîret (< Ar. *āhîret*) Ölümden sonra gidilecek olan âlem, öbür dünya, beka âlemi. ↔ **ağret.**

ā. 066

ā.+ de 131

ağret (< Ar. *āhîret*) Ahiret kelimesinin halk ağzındaki şekli. ↔ **āhîret.**

a.+ e 002

a.+ i 001

ağvâl (< Ar. *ağvâl*) Durumlar, hâller.

a.+ in 041

‘aql (< Ar. *‘aql*) Akıl.

‘a.+ ı git- Ne yapacağımı şaşırarak, düşünemez olmak: 113

‘a.+ ımı dir- Düşüncelerindeki dağınıklıktan kurtulmak, iyi düşünür hâle gelmek, kafasını toplamak: 028

al- 1. Herhangi bir şeyi tutup yerinden ayırarak elinde veya yanında bulundurmamak.

a.- dı 034, 038

a.- dılar 039, 117

2. Beraberinde götürmek veya getirmek.

a. 030
a.- dılar 071
 3. Birleşik fiiller yapar.
 a. 018
a.- miş 001
âbdest a. → **âbdest:** 018
şatun a. → **şatun:** 001
‘âlem (< Ar. ‘âlem) 1. Dünya, cihan.
 ‘â. 040, 107
 2. Herkes, bütün insanlar, halk.
 ‘â.+ i 063
allâh (< Ar. allâh) Allah.
 a. 065
a.+ ıñ 126
‘amâme (< Ar. ‘imâme) Sarık.
 ‘a.+ sin 125, 126
amân (< Ar. emân) Affetme, bağışlama.
a. vir- Fırsat vermek, bağışlamak, affetmek:
 051
ana Anne.
 a. 010, 019, 020, 034, 035, 044, 045, 048, 054,
 058, 074, 078, 080, 098, 108, 109, 110, 131,
 132, 133
ana-durur 105
a.+ -ıçun 038
a.+ nıñ 025
a.+ sı 017, 029, 033, 047, 056, 082, 092, 115
a.+ sına 091, 095
a.+ sınıñ 010, 035, 037
ana Ona. ↔ **aña.**
 a. 027
anca O kadar.
 a. 082
anda Orada, oraya.
 a. 030, 057
andan Ondan.
 a. 028
anıñ Onun. ↔ **anuñ.**
 a. 062, 123
anlar Onlar (Üçüncü çoğul şahıs zamiri).
 a.+ uñ 054
anuñ Onun. ↔ **anıñ.**
 a. 007, 014

aña Ona. ↔ **ana.**
 a. 026, 035, 042, 070, 092, 110, 132
artık Fazla.
 a. 117
aş- Aşağı sarkıtmak.
a.- dılar 052, 059
‘âşî (< Ar. ‘âşî) Baş kaldıran, isyan eden kimse.
 ‘â. 025
‘â. ol- Baş kaldırmak, günahkâr olmak: 024
‘aşk (< Ar. ‘ışk) Bir kimse veya bir şeye karşı duyulan çok kuvvetli sevgi ve bağlılık, aşırı muhabbet, tutku.
 ‘a.+ ina 135
at- Bir şeyi bir hedefe veya bir tarafa doğru fırlatmak.
 a.- ar 033
a.- dı 034, 112
a.- ğıl 087
ata Baba.
 a. 035, 054, 131, 133
ay Ay.
 a. 027
a.+ a 008
ayağ Ayak, bacak.
a.+ in (ayağın) 010, 052, 059
a.+ ina (ayağına) 023
a.+ ina (ayağına) düş- Çok yalvarmak, içi yanarak bir istekte bulunmak: 023, 086
a.+ ları 128
a.+ um (ayağum) 076
a.+ umı (ayağımı) 075
baş açık yalın a. → **baş:** 085, 096
‘ayb (< Ar. ‘ayb) Utanılacak hâl ve davranış.
 ‘a.+ in 004
ayrık Artık, bundan sonra. ↔ **ayruk.**
 a. 048, 108
ayruk Başka, diğer. ↔ **ayrık.**
 a.+ ı (ayruğı) 049
 B
bağışla- Ceza vermemek, affetmek.
 b. 062

bağla- İp, bağ veya başka bir vasıta ile bir şeyi bir yere, diğer bir şeye veya birkaç şeyi birbirine tutturmak, birleştirmek.

b.- dılar 043

bahâne (< F. *behâne*) Bir şeyin asıl sebebi yerine, ileri sürülen sözde sebep, gerçeğe ilgisi olmayan sahte özür ve mazeret.

b. eyle- (Yapılmak istenen bir şey için) Gerçekte mazeret olmayan bir şeyi mazeret olarak ileri sürmek: 029

bak- Gözleri bir şey üzerine çevirmek, bakmak, görmek.

b.- a 065, 110

b.- alar 069

b.- asın 101

b.- dı 104

b.- dum 027

baña Bana.

b. 022, 024, 031, 045, 048, 062, 080, 124

baş 1. İnsan vücudunun göz, kulak, ağız, burun gibi duyu organlarının ve beynin bulunduğu en üst, hayvan vücudunun en ön kısmı, kafa.

b. aç- Dua etmek: 086, 097

b. açuk yalın ayak Telaş sebebiyle giyinmeden, perişan kılıkta: 085, 096

b.+ in 111

b.+ ma 013, 036

b.+ uma 078

2. Uç, sınır, bir şeyin son noktası.

b.+ dan başa Bir yerin her tarafı: 053

başla- (Bir şey) Olur, yürür ve işler duruma gelmek, hareket hâline geçmek.

b.- dı 074

becid (< F. *be* + Ar. *cidd*) Ciddi, önemli.

b. tut- Ciddi durmak: 033

bekle- Bir iş oluncaya, biri gelinceye değin bir yerde kalmak, durmak.

b.- di 132

belirle- Birden gözlerini açıp şaşkın şaşkın etrafına bakmak, şaşkırmak, irkilmek.

b.- yü 028

ben Ben (Birinci tekil şahıs zamiri).

b. 019, 024, 067, 077, 109, 125, 130

b.+ den 048, 091, 092

b.+ i 020, 063, 079, 108

b.+ üm 075, 077, 078, 079

benze- Birine veya bir şeye benzemek, benzer olmak, andırmak.

b.- rdi 008

b.- r-idi 009, 053

berk Sağlam, kuvvetli. ↔ **perk.**

b. 052

berü Buraya, bu yana, bu tarafa, beri.

b. 028

bıçak Bıçak.

b. 038

b.+ ı (bıçağı) 039

bırağ- Atmak.

b.- dılar 077, 084, 099

bî-çâre (< F. *bî-çâre*) Çaresiz.

b. 105, 107

bil 1. Bir şey hakkında bilgisi, malumatı olmak, o şeyi öğrenmiş bulunmak.

b.- iğ 129

b.- iğüz 070

b.- ür 061, 064

b.- ürdi 006

b.- ür-idi 012

2. Tanımak.

b.- medi 132

b.- meyesin 060, 100

b.- ür-idi 042

bile Birlikte, yanında, beraber.

b. 057, 088, 115

biğ Bin sayısı.

b. 012

bir 1. Bir, herhangi bir (Belirsizlik sıfatı).

b. 001, 014, 026, 052, 059, 079, 129

2. Bir sayısı ve sayı sıfatı olarak bir.

b. 007, 008, 017, 064, 074, 075, 101, 108

bit- (Saç, kıl, tüy vb. için) Çıkmak, uzamak.

b.- er 128

biz Biz (Birinci çokluk şahıs zamiri).

b. 088

b.+ i 087
boyun Boyun.
b.+ ina (boynına) 052, 059
b.+ indan (boynından) 071
bu 1. Bu (işaret sıfatı). En yakında olan kimse veya şeyi işaret yoluyla belirtir.
b. 021, 030, 065, 068, 129
 2. Bu (işaret zamiri). Yerini tuttuğu en yakındaki kimse ya da şeyi gösterir.
b. 129
b.+ dur 049, 054
bugün Bugün.
b. 019, 031
bul- 1. (Arayarak veya rastgele) Bir şey, bir kimse veya bir durumla karşılaşmak.
b.- mayasın 061
 2. Birleşik fiiller yapar.
b.- madı 082
b.- maya 092, 133
çāre b. → **çāre:** 082
şefā'at b. → **şefā'at:** 092, 133
bular Bunlar. ↔ **bunlar.**
b. 050, 051, 091
bulaş- Sürülmek, sıvaşmak, sıvaşıp yapışmak.
b.- miş 027
bunlar Bunlar. ↔ **bular.**
b.+ a 125, 126
b.+ ıñ 103
b.+ uñ 102
buñ Sıkıntı, darlık.
b. 089
buyruk Buyurulan, emredilen şey, emir, hüküm.
b.+ ı (buyruğı) dut- Emre itaat etmek, emri yerine getirmek: 049
buyur- Bir şeyin yapılmasını kesin olarak bildirmek, emretmek.
b.- dı 043, 124
b.- maz 049

C

cān (< F. *cān*) 1. İnsanın kendi varlığı, yaşama, yaşayış, hayat.
c.+ -ıla 076

c.+ imuğ 031
c.+ imuz 090
c.+ in vir- 038
c.+ um 045, 080
 2. İnsanın duygularını taşıyan iç âlemi, gönül, iç, yürek.
c.+ ı 066
c.+ ina 123
cebrā'ıl (< Ar. *Cebrā'il*) Dört büyük melekten biri, Allah'ın vahyini peygamberlere ulaştırmakla görevli olan melek, Cibril.
c. 122
cemāl (< Ar. *cemāl*) Yüz güzelliği, güzel yüz.
c.+ i 009
cezā (< Ar. *cezā*) Suç işleyen bir kimseye suçunun derecesine göre verilen acı karşılık.
c.+ sı 054
cihān (< F. *cihān-cahān*) Dünya, âlem.
c.+ da 003
cümle (< Ar. *cümle*) Bütün, hep, hepsi, herkes.
c. 039, 063, 065, 107, 119
Ç
çağır- Bir kimseye gelmesi için seslenmek, bağırarak.
ç.- dı 082, 108
ç.- ur 074
ç.- urlar 054
çalab Tanrı, Allah.
hağ ç. → hağ: 118, 130
çāre (< F. *çāre*) İlaç, deva, derman, tedbir.
ç. bul- Çare olmak: 082
ç. vir- Deva vermek, derman vermek: 026
çarh (< F. *çarh* > *çerh*) Talih, baht, zaman, devran.
ç.- u felek Talih, baht, kader: 013
çevir- (Bir nesneyi) Daire şeklinde hareket ettirmek, döndürmek, taklip etmek.
ç.- üp 021
yüz ç. → yüz: 021
çık- 1. (Bulunduğu yerden) Dışarıya varmak, içeriden dışarıya doğru gitmek.
ç.- asın 101

- ç.- dı** 103
2. Yerinden oynamak veya kendine mahsus yerden ayrılmak.
- ç.- ar** 035
3. Yükselmek.
- ç.- dı** 072, 104
göge ç. → gök: 104
- çıkār-** Bir şeyi yerinden ayırmak, yerinden çıkmasına sebep olmak.
- ç.- asın** 025
gözün ç. → göz: 025
- çok** Fazla, pek, çok.
ç. 029, 061
ç.+ -durur 130
- çün** (< F. *çün/çun*) Çünkü, için, dolayı, sebebiyle, mademki; ne zaman ki, gibi, -dığı zaman, -ınca/-ince vb. anlamlara gelen edat. ↔ **çünkü, çünkim.**
ç. 094, 127
- çünkü** (< F. *çün+ki*) Çünkü, için, dolayı, sebebiyle, mademki; ne zaman ki, gibi, -dığı zaman, -ınca/-ince vb. anlamlara gelen edat. ↔ **çün, çünkim.**
ç. 068
- çünkim** (< F. *çün* + T. *kim*) Çünkü, için, dolayı, sebebiyle, mademki; ne zaman ki, gibi, -dığı zaman, -ınca/ -ince vb. anlamlara gelen edat. ↔ **çün, çünkü.**
ç. 065

D

- daḥı** “Fazla olarak, üstelik, daha, bile, de vb.” anlamlara gelen kuvvetlendirme sözü.
d. 030, 075, 102, 128
- dāsītān** (< F. *dāstān*) Hikâye, masal, destan.
d.- ı ḥatun Hatun destanı, Hatun hikâyesi: 001
d.+ dur 129
- dede** Bir kimsenin babasının veya annesinin babası, büyük baba.
d. 087, 112
- def'i** (< Ar. *def'*) Ortadan kaldırma, yok etme.
d. 084

- değil** Değil (Olumsuzluk edatı).
d. 109
- dem** (< F. *dem*) An, zaman.
d. 065
d.+ inde 089
ol d. → ol: 094, 120
şol d. → şol: 103, 123
- deñiz** Bahir, derya, deniz.
d.+ e 117
- deve** Sırtı bir veya iki hörgüçlü, bacakları ve boynu çok uzun yük ve binek hayvanı, deve.
d. 071
d.+ niñ 052, 059
- di-** Demek, söylemek.
d.- di 095, 108, 125
d.- diler 087
d.- megil 048, 108
d.- meyim 032
d.- mez-idi 004
d.- rsem 130
d.- yesin 030, 061
d.- yü 010, 079
d.- yüben 111
d.- yüp 097
- diḡār** (< F. *diḡār*) Yüz, çehre.
d.+ in 026, 047
- dile-** Dilemek, istemek.
d.- r 068
d.- rüz 101
- dīn** (< Ar. *dīn*) İnsanların yaratıcı olarak kabul ettikleri üstün güce olan imanlarını, ona yapacakları ibadetlerin bütünü ve bu imana göre davranışlarının nasıl olması gerektiğini düzenleyen inanış yolu.
d. 050
- dip** Çukur bir yerin en aşağı kısmı, en alt bölümü.
d.+ inde (dibinde) 046, 081
- dir-** Dermek, toplamak.
d.- emezem 028
‘aqlımı d. → ‘aql: 028

dişvār (< F. *duşvār*) Zor, güç.
 d. olısar 131

dol- Dolu hâle gelmek, dolmak.
 d.- **dı** 106
gözi yaş d. → **göz:** 106

dök- (Gözyaşı, kan, ter vb.) Akıtmak, dökmek.
 d.- **di** 111
yaşın d. → **yaş:** 111

dön- Geri gelmek, dönmek.
 d.- **düm** 027
girü d. → **girü:** 027

dört Dört sayısı.
 d. 041, 069, 073, 114

du‘ā (< Ar. *du‘ā*) Dua, Tanrı'ya yalvarış, yakarış.
 d. **ķıl-** Dua etmek: 127

dur- 1. Beklemek, durmak, hareketsiz kalmak, dikilmek.
 d.- **dılar** 073
 d.- **mağıl** 030
 d.- **up** 110
 2. Kalkmak, ayağa kalkmak.
 d.- **dırj** 079
 d.- **ğıl** 017
 d.- **madı** 016
 d.- **mazam** 019
öri d. → **ör-:** 017
 3. Aydınlanmak.
 d.- **urken** 021

dut- 1. Doldurmak, istila etmek, duyulacak veya görülecek şekilde etrafı kaplamak.
 d.- **mış-ıdı** 002
dünyâyı d. → **dünyā:** 002
 2. Gereğini yapmak, gereğini yerine getirmek.
 d.- **dı** 049
buyruğı d. → **buyruk:** 049
 3. (El, ayak, diz ... için) İş görecektir durumda olmak.
 d.- **ar** 128

dutiş- Alevlenmeye, yanmaya başlamak, alev almak.
 d.- **dı** 074
od d. → **od:** 074

dün Gece.
d. ü gün Gece gündüz: 010, 060, 100

dünyā (< Ar. *dunyā*) Dünya, âlem, içinde yaşadığımız yer, yerküre.
 d.+ **ya** 088
 d.+ **yı** 001, 002
d.+ yı dut- Dünyayı kaplamak, duyulacak ve görülecek şekilde dünyayı doldurmak: 002

düş Uyurken zihinde beliren hayaller ve düşünceler, rüya.
 d. 029
 d.+ **den** 028
 d.+ **e** 039
 d.+ **imde** 020
 d.+ **ine** 036

düş- Yarı yardımcı fiil durumunda birleşik fiiller yapar.
 d.- **diler** 086
 d.- **düm** 028
 d.- **erem** 023
ayağına d. → **ayağ:** 023, 086
örü d. → **ör-:** 028

dütin Duman.
 d.+ **i** 104

E

el El.
 e.+ **i** 128
 e.+ **in** 052, 059
 e.+ **inden** 039
 e.+ **iğle** 087
 e.+ **üm** 076
 e.+ **ümi** 044
 e.+ **üm-ile** 075

el-ķışsa (< Ar. *el-ķışsa*) Uzun sözün kısası, kısaca, kısa olarak.
 e. 015

em- (Bir şeyi) Dudak, dil ve nefes yardımcı ile içine çekmek.
 e.- **dügün** 048

emir (< Ar. *emr*) Emir, buyruk. ↔ **emr.**
 e. **ķıl-** Emretmek, buyurmak: 116
emr (< Ar. *emr*) Emir, buyruk. ↔ **emir.**

e. it- Emretmek, buyurmak: 073
e.+ i-y-ile 118
emzür- (Kadın veya dişi hayvan) Yavrusunu memesindeki sütü emdirmek suretiyle beslemek, meme vermek.
e.- düj 079
eş Yâr, dost, arkadaş.
e.+ imüz 089
etmek Ekmek.
e. 031, 033, 034
e.+ üj (etmegün) 030
ey (İsimden önce hitap ünlemi) Ey, hey, bre, be vb. anlamlara gelir.
e. 020, 045, 066, 080, 087, 112, 126, 134
eyit- Demek, söylemek. ↔ **eyt-**.
e.- diler 098
eyle- “Yapmak, etmek, kılmak” anlamında yardımcı fiiller yapar.
e. 046, 134
e.- di 037
e.- diler 068
e.- me 029
e.- sün 018
e.- yem 064, 067
e.- yesin 081
āh e. → āh: 064
bahāne e. → bahāne: 029
güç e. → güç: 067
hāzır e. → hāzır: 068
helāl e. → helāl: 046, 081
pāre pāre e. → pāre: 037
rahmet e. → rahmet: 018
şefā‘at e. → şefā‘at: 134
eyt- Demek, söylemek. ↔ **eyit-**.
e.- ürem (eydürem) 024
e.- ür (eydür) 017, 019, 020, 022, 024, 025, 029, 031, 044, 047, 058, 063, 066, 070
eyü İyi.
e. 002, 003

F

faķir (< Ar. *faķir*) Yoksul (kimse), muhtaç, fukara.
f. 003

fedā (< Ar. *fidā*?) Bir şey uğruna değerli bir şeyden vazgeçme, uğruna verme.
f. olsun Benim için en kıymetli olan şeyi bu uğurda seve seve gözden çıkarırım: 090
felek (< Ar. *felek*) Gök katlarında yer alan yıldızların insan kaderi üzerinde yaptığı kabul edilen etki, kadere hâkim olduğuna inanılan güç, talih, baht.
çarh-u f. → çarh: 013

G

ġaflet (< Ar. *ġaflet*) Çevresinde olanları farkedememe, açık gerçeği görememe, dalgınlık, dikkatsizlik, basiretsizlik, aymazlık, gafillik.
ġ. 014
ġarīb (< Ar. *ġarīb*) Kimsesiz, zavallı, biçare (kimse).
ġ.+ i 077
ġāyet (< Ar. *ġāyet*) Çok, pek, pek çok, son derece.
ġ. 129
ġāzī (< Ar. *ġāzī*) Gaza eden, İslam dini ve vatan uğruna elde silah düşmanla savaşan, gazadan şehit olmadan dönen kimse
ġ.+ lerünj 072
geç- 1. Girmek, gelmek.
g.- di 123
2. (Bir meclis, makam veya heyet tarafından) Kabul edilmek, tasdik edilmek.
g.- meye 093
3. Birleşik fiiller yapar.
g.- er 064
nāzım g. → nāz: 064
gel- (-den, -e) Gelmek, varmak, ulaşmak.
g. 075
g.- di 013, 036, 045, 057, 062, 078, 080, 090
g.- diler 041, 085, 096
g.- düm 067
g.- e 093
g.- medi 113
g.- medük 088
g.- medüm 067

- g.- megil** 022
g.- ür-idi 005
ger (< F. *eger*) Şart anlamını güçlendirmek için şart cümlelerinin başına getirilir, şayet. ("Eğer" edatının nazımda kullanılan şekli).
g. 062
gerek- Lazım olmak, gerekmek.
g.- se 070
getür- (Daha uzak bir yerden) Bulunulan yere gelmesini sağlamak, gelmesine sebep olmak, iletmek, nakletmek.
g.- diler 056, 071, 118
gey Çok, pek, pek çok, gayet.
g. 050, 072
gezdür- (İbret olması için belli bir şekilde) İnsan içine çıkarmak, ortada dolaştırmak, gezdirmek.
g.- diler 053
gibi Gibi, benzer (Benzetme edatı).
g. 009, 120
gice Gece.
g. 014, 015, 036, 079
gir- (Dışarıdan içeriye) Geçmek, (içeriye) varmak, dahil olmak, duhul etmek.
g.- di 056
g.- üp 057
girü 1. Geri, arka taraf.
g. dön- Yönünü bulunduğu yerin tam karşıtı olan yöne çevirmek, arkaya dönmek: 027
2. Geri, sonra, tekrar, yine.
g. 033
git- (Bir yerden bir yere) Hareket etmek, gitmek.
g. 022
g.- di 113
g.- er (gider) 076
‘aklı g. → ‘akl: 113
kan g. → kan: 076
gök Gökyüzü.
g.+ deki 116
g.+ e (göge) 072
g.+ e (göge) çık- Gökyüzüne yükselmek, göge çıkmak: 104
gönül Gönül, kalp, iç.
g.+ in (göñlin) 132
g.+ in (göñlin) yıķ- Birini kırmak, üzecek bir davranışta bulunmak, gücendirmek, gönül kırmak: 035
g.+ ini (göñlini) 131
g.+ inç (göñlinç) 068
gör- 1. Görmek, bakmak, algılamak, göz ile seçmek.
g. 013, 044, 075, 078, 126
g.- di 036, 037, 104, 105, 107
g.- esin 060, 100
g.- ıcek 042
g.- medi 132
g.- megil 047
g.- meyersin 026
g.- üñ 054
g.- üp 041, 043
g.- ürem 020
2. Birleşik fiiller yapar.
g.- me 058, 098
g.- mediler 051
revā g. → revā: 058, 098
yavuz g. → yavuz: 051
görkli Güzel, gösterişli, görkemli. ↔ **görklü.**
g. 066
görklü Güzel, gösterişli, görkemli. ↔ **görkli.**
g. 119, 123
g. idi 009
göster- Göstermek, göz önüne koymak.
g.- eyim 125
götür- İletmek, götürmek.
g.- üp 112
göyün- Yanmak.
g.- di 105
göz Göz, görme organı.
g.+ i 035
g.+ i yaş dol- Çok duygulanıp ağlayacak duruma gelmek, gözleri yaşarmak: 106
g.+ in 043, 094, 103, 127

g.+ in çıkar- Gözünün çıkmasına sebep olmak: 025
g.+ ine 034, 107
g.+ ini 014, 037
g.+ üm 017, 065
g.+ üne 027
güç Yapılması, başa çıkılması zor olan, yorucu, zor, müşkül, çetin.
g. eyle- Zorlamak, tazyik etmek: 067
gül- Gülmek, gülümsemek.
g.- meyesin 060, 100
gün 1. Gün.
g. 015, 032
g.+ -idi 015
g.+ ini 104
2. Gündüz, sabah.
g. 010, 060, 100
dün ü g. → dün: 010, 060, 100
günāh (< F. *gunāh*) Günah, suç, hata.
g.+ in 062
güneş Güneş.
g.+ e 008, 009, 053
g.+ i 040

H

haber (< Ar. *haber*) Haber, bilgi, malumat.
h. ol- Haber verilmek: 040, 083
h. vir- Haber vermek: 123
hak (< Ar. *ḥaqq*) Allah, Tanrı, Huda.
h. 026, 047, 049, 061, 064, 067, 094, 122
h. çalab Allah, Tanrı: 118, 130
hāl (< Ar. *ḥāl*) Durum, vaziyet.
h.+ imi 044, 075
h.+ ine 101
halāş (< Ar. *ḥalās*) Kurtulma, kurtuluş.
h. it- Kurtarmak: 128
halife (< Ar. *ḥalife*) Halife, çok iyi yetişmiş ve eğitim almış kimse.
h.+ müz 089
halk (< Ar. *ḥalk*) Halk, insanlar, toplum.
h.+ i 065
harām (< Ar. *ḥarām*) Dinin kesin bir dille yasakladığı, işlenmesi azabı, inkar

edilmesi küfrü gerektiren (şey, hareket veya davranış).

h. olsun “Hayrını görmesin, içine sinmesin” anlamında beddua sözü: 048, 070

hātır (< Ar. *ḥāṭir*) Gönül, duygu.

h.+ ların ko- Gönüllerini kırmak, gönüllerini incitmek: 102

hatim (< Ar. *ḥatm*) Bitirme, sona erdirme, tamamlama.

h. kı-ıl- Kur’ân-ı Kerîm’i başından sonuna kadar ezberden veya yüzünden okumak: 012

hatun Kadın.

h. 001, 063, 070, 096, 102, 103

h.+ a 058, 066, 095, 098, 127

h.+ i 042

h.+ ı 041, 043

h.+ u 007, 056

dāsītān-ı h. → dāsītān: 001

hāzır (< Ar. *ḥāzır*) Bir işi yapmak için gerekli her şeyini tamamlamış olan, hazır, amade.

h. eyle- Hazırlamak: 068

helāl (< Ar. *ḥalāl*) **1.** Dinin yasaklamadığı (şey, hareket ve davranış).

h. eyle- (Yaptığı veya verdiği şeyi) Canı gönülden bağışlamak, verdiği kimsenin hakkı olarak kabul etmek: 046, 081

h. kı-ıl- Helal etmek: 092

2. Nikâhlı eş.

h.+ i 007

hem (< F. *hem*) Hem, üstelik, ayrıca, şu da var ki, aynı zamanda; ve de, dahi.

h. 004, 009, 041, 050, 057, 071, 094, 102

hergiz (< F. *hergiz*) Asla, katiyen, hiçbir vakit, hiçbir şekilde.

h. 051, 082

heybet (< Ar. *heybet*) İnsanda korku ve saygı duygusu uyandıran etkili görünüş, ululuk, azamet.

h.+ i 072

hiç (< F. *hiç*) Hiç, hiçbir, asla, katiyen.

h. 016, 032, 051, 132

hod (< F. *hod*) de, dahi.

h. 121

hoş (< F. *hoş*) İyi, güzel, hoş, latif.

h. 119

hoşnūd (< F. *hoşnūd*) Bir kimseden veya bir hâlden memnun durumda olan, râzı.

h. ol- Memnun olmak, gönlü hoş olmak, razı olmak: 133

İ

i- İmek (cevher fiili). “İdi, imiş, ise, iken” şekilleri vardır.

i.- di 002, 005, 008, 009, 045, 080

‘ibret (< Ar. *‘ibret*) Acayip, şaşılacak kadar tuhaf kimse veya şey.

‘i.+ e 055

iç Bir şeyin kendi sınırları arasında kalan kısmı, dâhil.

i.+ inde 075, 105, 107, 112

içün İçin, diye.

i. 077, 079

iki İki sayısı.

i. 003, 040, 128

i.+ nüz 095

i.+ si 086, 097

i.+ sinin 094

ile İle (Bağlaç).

i. 114

ilet- Götürmek veya getirmek, ulaştırmak, eriştirmek.

i.- ürler (iledürler) 044

imānsız İnanıcı olmayan (kimse), dinsiz.

ī. 081

ī. ol- Dinsiz olmak: 046

imdi Şimdi.

i. 067, 115

in- (Bulunduğu yerden) Aşağıya doğru gelmek, inmek.

i.- di 122

ir- İstenen veya özlenen bir duruma, belli bir merhaleye ulaşmak, kavuşmak, nail olmak.

i.- megil 047

murādına maqşūdına i. → murād: 047

iş Çalışma, vazife, görev, iş.

i.+ i 131

i.+ ine 013

işbu Bu, işte bu.

i. 124

işit- Duymak, işitmek.

i. 115

i.- di 103

i.- ür (işidür) 094

it- Türkçede birçok kelimenin sonuna gelerek birleşik fiiller teşkil eden, sonuna geldiği kelimeye göre değişik fonksiyonları olan, geçişli veya geçişsiz fiiller, ayrıca çeşitli deyimler yapan fiil. “Yapmak, etmek, kılmak” anlamlarında birleşik fiiller yapar.

i.- di 073

i.- er (ider) 128

emr i. → emr: 073

halāş i. → halāş: 128

‘izzet (< Ar. *‘izzet*) Hürmet, saygı, ikram.

‘i. kııl- Saygı göstermek, hürmet etmek: 042

K

ka‘be (< Ar. *ka‘be*) Bütün Müslümanların kiblesi ve ziyaret yeri olan Mekke şehrindeki mukaddes bina, beytullah.

k. 001

k.+ yi 053

kadār (< Ar. *kadār*) “Kadar, miktar, ölçü, derece, zaman, -dek, aşağı yukarı vb.” anlamlara gelecek şekilde kullanılır.

k. 106

kādir (< Ar. *kādir*) “Tam ve mutlak kudret sahibi olan, istediğini dilediğini yapmaya gücü yeten” (Allah).

k. 026, 116

kāfir (< Ar. *kāfir*) Allah’ın varlığına ve birliğine, Hz. Muhammed’in peygamberliğine ve Allah’tan getirdiklerine inanmayan yahut bunlardan birini inkâr eden kimse.

k.+ ler 109

kağı- Öfkelenmek, kızmak.

ķ.- r 033
ķal- 1. (Olduğu yerde ve olduğu hâlde) Durmak,
beklemek.
ķ.- dılar 055
2. Bir yerde olmak veya bulunmak.
ķ.- dı 115
ķ.- mayayım 046, 081
3. Var olmaya devam etmek, bitmeden
sürmek, sürüp gitmek.
ķ.- dı 121
4. Hayatta kalmak, yaşamaya devam
etmek.
ķ.- mış-ıdı 007
ķ.- urdı 006
5. Birleşik fiiller yapar.
ķ.- a 093
‘āciz ķ. → ‘āciz: 093
ķan Kan.
ķ. 027
ķ. git- Kan gitmek, kanı akmak: 076
ķ.+ -ıla 076
ķanat Kanat.
ķ.+ ı (ķanadı) ķanada ur- Kanatlarını
birbirine çatmak: 119
ķ.+ -ıla 117
ķanđı Hangi.
ķ. 110
ķanı Hani, nerede.
ķ. 089
ķapķara Çok kara, kömür gibi kara, simsiyah.
ķ. ol- Simsiyah olmak, kömür gibi kara
olmak: 120
ķapu Kapı.
ķ.+ sına 056
ķ.+ ya 101
ķ.+ yı 097
ķara Siyah renk, kara.
ķ. ol- Kara olmak: 107
ķ.+ sı 121
yüzüm ķ. ol- → yüz: 021
ķardaş Kardeş.
ķ.+ imuz 089
ķarşu Karşı, karşı taraf.

ķ.+ sında 110
ķat Huzur, yan, ön.
ķ.+ ima 022
ķ.+ ina 005, 019, 085, 096
ķatı Çok, pek çok.
ķ. 050, 072
ķayđu Kaygı, endişe, tasa.
ķ.+ sı 031
ķ.+ sıdur 031
ķayna- Kaynamak, coşmak.
ķ.- dı 106
ķazā (< Ar. *ķazā*) Olacağı Allah tarafından
takdir olunan şeylerin meydana
gelmesi, gerçekleşmesi.
ķ. idi 045, 080
ķ.+ -y-ıdı 062
ķ.+ ya 004
ķelām (< Ar. *ķelām*) Söz.
k. 135
ķelici (< Moğ. *ķeleçi*) Söz, boş laf.
k. 032
ķendi Kendi, kendisi.
k. 087
ķendüz (< *ķendü* + *öz*) Kendisi, şahsı, kişiliği.
ķ.+ i 008
ķ.+ in 112
ķ.+ ine 113
ķ.+ ini 037
ķ.+ ini ur- Kendisini vurmak, kendisini
öldürmek: 038
ķerīm (< Ar. *ķerīm*) “Vadini yerine getiren, çok
verici, lütuf ve ihsanı bol, kendisine
sığınanı geri çevirmeyen” (Allah).
k. 134
ķes- (Kesici bir aletle) Bulunduğu yerden
ayırarak, çıkarmak, kesmek.
ķ.- diler 052, 059
ķ.- erler 044
ķesil- (Kesici bir aletle) Bulunduğu yerden
ayrılmak, çıkarılmak, kesilmek.
ķ.- miş 076
ķez Defa, kere, sefer. ↔ **ķezin.**
k. 012, 074

k.+ in 064
kezin Kez, defa. ↔ **kez**.
k. 108
kııl- 1. Etmek, eylemek, yapmak.
ķ.- a 115
ķ.- inuz 070
ķ.- maya 109
ķ.- mışım 109
 2. “Etmek, kılmak, yapmak” anlamında yardımcı fiiller yapar.
ķ. 018
ķ.- dı 114, 116, 124, 127
ķ.- dılar 013, 036, 039
ķ.- ğıl 134
ķ.- madı 082
ķ.- maya 092
ķ.- ur-ıdı 012, 042
 ‘aceb ķ. → ‘aceb: 013
 ‘acebe ķ. → ‘acebe: 036
 du‘ā ķ. → du‘ā: 127
 emir ķ. → emir: 116
 ħatim ķ. → ħatim: 012
 ħelāl ķ. → ħelāl: 092
 ‘izzet ķ. → ‘izzet: 042
 namāzur ķ. → namāz: 018
 rūzı ķ. → rūzı: 134
 selām ķ. → selām: 124
 ŧefā‘at ķ. → ŧefā‘at: 082
 ta‘accüb ķ. → ta‘accüb: 039
 zārı ķ. → zārı: 114
ķılıç Kılıç.
ķ.+ ın (kılıcın) 050
ķırķ Kırk sayısı.
ķ. 032
ķısa Az bir zaman içinde olan, az süren, az zaman alan.
ķ. 015
ķıyāmet (< Ar. *ķıyāmet*) Kıyamet, semavî dinlerdeki ortak inanişaya göre takdir edilen zamanı gelince bu âlemin ve bu âlemdeki canlı cansız her şeyin bir anda mahvolup yok olması, ölümlerin dirilmesi, âhiret hayatının başlaması

olayı ve bu olayın meydana geldiğı zaman.
ķ. 104
ķi Ki (Bağlama edatı). ↔ **ķim (1)**.
ķ. 067
ķim (1) Kim, ki (Bağlama edatı). ↔ **ķi**.
ķ. 024, 035, 053, 054, 055, 058, 061, 064, 065, 074, 083, 087, 098, 101
ķim (2) Kim, hangi kimse (Soru zamiri).
ķ. 133
ķ.+ den 133
ķimse Kimse, herhangi bir ķişi.
ķ.+ niş 004
ķ.+ ye 032
ķ.+ yi 051
ķişi İnsan, kimse, şahıs.
ķ. 131
ķo- 1. Koymak, bırakmak.
ķ.- maz-ıdı 004
 2. Bırakmak, terketmek.
ķ.- ğıl 108
 3. İzin vermek, müsaade etmek.
ķ.- maşuz 083
 4. Birleşik fiiller yapar.
ķ.- madı 102
ķātırların ķ. → ķātır: 102
ķorķ- Korkuya kapılmak, korku duymak, ürkemek, çekinmek.
ķ.- dı 066
ķuç- Kucaklamak, sarmak.
ķ.- dı 112
ķudret (< Ar. *ķudret*) Kuvvet, güç, iktidar.
ķ.+ -ile 034
ķ.+ imi 125
ķ.+ inji 126
ķul Allah tarafından yaratılmış insan, kul.
ķ. 022
ķ.+ lara 125
ķ.+ laruņa 134
ķulak Kulak, işitme organı.
ķ.+ ina (ķulağına) ur- Kulağına gelmek: 016
ķuş Kuş.
ķ. 117

ķ.+ a 116

ķuzu Kuzu, koyunun yavrusu.

ķ.+ m 018

M

maķķūd (< Ar. *maķķūd*) İstenilen Őey, amaç, gaye, maksat.

m.+ ııa 047

murādııa m.+ ııa ir- → **murād:** 047

meger (< F. *meger*) Meğer, meğerse; oysa, halbuki (Bağlama edatı).

m. 014

mekteb (< Ar. *mekteb*) Mektep, okul.

m.+ e 011

meydān (< Ar. *meydān*) Üzerinde bina vb. Őeyler bulunmayan düz, açık ve geniş yer, açıklık, alan, saha.

m.+ ına 071

mu'cizāt (< Ar. *mu'cizāt*) Mucizeler.

m. 129

m.+ ı 130

murād (< Ar. *murād*) İstek, arzu, dilek, amaç.

m.+ ııa maķķūdııa ir- İsteklerine kavuŐmak, muradına ermek, dileği olmak: 047

muşhaf (< Ar. *muşhaf*) Kur'ān-ı Kerim.

m. 011, 012

münāfık (< Ar. *münāfık*) Allah'a, Peygamber'e ve diğer iman esaslarına inanmadığı hāilde inanmıŐ gibi görünen ve öyle davranan kimse.

m.+ lar 069

müŐtāk (< Ar. *muŐtāk*) Őiddetle arzu eden, özleyen, hasretini çeken, gönülden isteyen.

m. idi 005

N

namāz (< F. *namāz*) Namaz.

n. vaķti ol- Namazın kılınma zamanı gelmek: 016, 017

n.+ ın 004

n.+ uıı kıł- Namaz ibadetini yerine getirmek: 018

nāz (< F. *nāz*) Yalvarma, rica.

n.+ ım geç- İsteğini kabul ettirecek kadar hatırı sayılmak: 064

ne Ne, hangi Şey (Soru zamiri).

n. 013, 070, 078, 121, 130

n.+ ler 115

neden Ne sebepten, niçin.

n. 024

neft (< F. *neft*) Neft yağı.

n. ur- Neft yağı atmak, neft yağı koymak: 073

nefti (< F. *neft* + Ar. *i*) Neft yağı dökmekle görevli kişiler.

n. 068

n.+ ler 073

nene Büyükanne, anneanne veya babaanne.

n.+ si 006

nice Çok, pek çok, birçok.

n. 061

nidā (< Ar. *nidā*) Seslenme, çağırma, bağırma.

n. 090

n'ol- (< *ne* + *ol-*) Ne olmak.

n.- acağın 006

n.- duğın 006

nür (< Ar. *nür*) IŐık, aydınlık, parlaklık, ziya.

n.+ ı 017

O

od Ateş.

o. 075, 105, 107, 112, 118, 120, 121

o. dutış- Ateş tutuşmak, ateş yanmaya başlamak: 074

o.+ a 073, 077, 084, 087, 099, 112

o.+ a yak- Ateşe yandırmak: 020, 065, 069, 110

o.+ a yan- Ateşte yanmak: 058, 083, 088, 098

o.+ a yandır- Ateşe vermek, yakmak: 063

o.+ da 115

o.+ ı 072

o.+ -ıla 068

o.+ ın 077, 084, 099

o.+ uıı 104, 121

oğlancık Küçük çocuk. → **oęlancuķ.**

o.+ ı (oğlancığı) 007

oğlan Erkek çocuk.

o. 011, 014, 015, 016, 031, 033, 036, 037, 039,
044, 053, 055, 061, 074, 089, 105, 115

o. idi 008

o.+ a 051

o.+ ı 011, 043, 071, 083

o.+ ıçun 090

o.+ ını 069

o.+ ırj 013, 052, 059, 091, 095, 098

o.+ -ıçun 084, 099

o.+ -ıla 088

o.+ unı 099

o.+ urj 128

o.+ urju 100

oğlancuğ Küçük çocuk. → **oğlancığ.**

o.+ ından (oğlancuğından) 076

oğul Erkek evlat, genç delikanlı.

o. 017, 019, 020, 029, 079, 108, 111

o.+ ın (oğlın) 112

o.+ ını (oğlını) 058, 107

o.+ ırj (oğlınırj) 101

o.+ nırj (oğlınırj) 113

o.+ unı (oğlını) 060, 084, 110

ol 1. O (Üçüncü tekil şahıs zamiri).

o. 006, 012, 133

2. O (İşaret sıfatı).

o. 003, 007, 009, 011, 013, 027, 028, 035, 039,
040, 042, 044, 053, 055, 056, 072, 074, 077,
094, 096, 099, 104, 106, 110, 114, 116, 118,
127, 135

o. dem O zaman, o vakit: 094, 120

ol- 1. Olmak, bulunmak, meydana gelmek.

o.- a 079

o.- sun 135

2. (Bir şeye) sahip olmak.

o.- magil 022

3. "Olmak, bulunmak, meydana gelmek"
anlamında yardımcı fiil.

o.- a 133

o.- asın 061

o.- dı 016, 017, 040, 083, 107, 120

o.- dum 024

o.- ısar 131

o.- mayayın 046

o.- mışam 109

o.- sun 048, 070, 090

o.- ur 021

‘āšī o. → ‘āšī: 024

dişvār o. → dişvār: 131

fedā o. → fedā: 090

haber o. → haber: 040, 083

harām o. → harām: 048, 070

hoşnūd o. → hoşnūd: 133

imānsız o. → imānsız: 046

kapkara o. → kapkara: 120

ķara o. → ķara: 107

namāz vaķtı o. → namāz: 016, 017

peşimān o. → peşimān: 061

yad o. → yad: 109

yüzüm ķara o. → yüz: 021

omça Ağaç kütüğü, tomruk, kütük.

o. 121

oruç (< F. rūze) İslam dininin beş şartından biri olan, imsaktan güneş batıncaya kadar yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durma şeklindeki ibadet.

o. tūt- Oruç ibadetini yerine getirmek: 032

otuz üç biñ Otuz üç bin.

o. 114

oyan- Uyanmak, yerinden oynamak.

o.- dı 106

Ö

öğren- Bir husus hakkında bilgi sahibi olmak, bilgi edinmek.

ö.- miş-idi 011

öl- Ölmek, vefat etmek.

ö.- meyyin 081

ö.- miş-idi 007

ö.- ürdi 006

‘ömr (< Ar. ‘umr) Hayat, ömür.

‘ö.+ üme 078

öp- Öpmek.

ö.- di 094, 103

ö.- er-idi 010

ör- Yükselmek, çıkmak, kalkmak.

ö.- i dur- Ayağa kalkmak: 017

ö.- ü düş- Kalkmak, uyanmak: 028
ört- Örtmek, kapatmak.
ö.- di 126
ö.- sün 125
ötrü “...den dolayı, ...den yüzünden, o sebepten, o yüzden” gibi anlamlara gelen çekim edatı.
ö. 024
öyle Öyle, o şekilde, o biçimde.
ö. 068
öz Kendi (Dönüşlülük zamiri).
ö.+ i 105

P

pādişāh (< F. *pādişāh*) (Hüküm sahibi olan, hükmeden anlamında) Allah.
p. 115, 127
p.+ a 064
pāk (< F. *pāk*) (Mecazi anlamda) Kusursuz, günahsız.
p. 016
p.+ ine 023
pāre (< F. *pāre*) Parça.
p. pāre eyle- Parça parça etmek: 037
p.+ si 121
paşa Sayılan ve sevilen kimseler için kullanılan hitap sözü.
p. 009, 116
perk Sağlam, kuvvetli. ↔ **berk.**
p. 059
peşimān (< F. *peşimān*) Yaptığına üzüлüp hayıflanana, esef eden.
p. ol- Yaptığı şeyin yanlış sonuç verdiğini görerek üzülmek, yaptığına hayıflanmak: 061
peygamber (< F. *peygāmbēr*) **1.** Allah tarafından emirlerini kullarına bildirmekle görevlendirilmiş kimse, Tanrı elçisi, nebi, resul.
p. 093
p.+ ler 023
2. Hz. Muhammed.
p.+ e 021

R

rahīm (< Ar. *rahīm*) “Ahirette mümin kullarına acıyan, merhamet eden” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerindedir).

r. 134

rahmet (< Ar. *rahmet*) Allah’ın yarattıklarına olan merhameti, acıma ve esirgemesi.

r. 091, 092

r. eyle- Merhamet etmek, acımak: 018

r.+ iñle 134

r.+ -ile 133

resūl (< Ar. *resūl*) Peygamber, nebi (Özellikle Hz. Muhammed için kullanılır).

r. 022, 024, 025, 043, 056, 057, 058, 124, 126, 127

r.+ iñ 049

r.+ üñ 066, 135

revā (< F. *revā*) Layık, yerinde, münasip.

r. gör- Layık görmek, uygun görmek: 058, 098

r.+ mıdur 025

rūzī (< F. *rūzī*) Nasip, kader, kısmet.

r. kııl- Nasip vermek, kısmet etmek: 134

S

sā‘at (< Ar. *sā‘at*) Vakit, zaman, an.

s. 033, 124

şol s. → şol: 111, 122

şaç- (Bir şeyi) Ortalığa dağıtmak, etrafa serpmek, dökmek.

ş.- dılar 120

şag Sağ taraf, sağ yön.

ş. 034, 035

şahābe (< Ar. *şahābe*) Hz. Muhammed’in sohbetinde bulunmuş olan Müslümanlar, sahabiler.

ş. 114

şal- Atılmak, dalmak.

ş.- dılar 117

şalavāt (< Ar. *şalavāt*) “Allahım, Hz. Muhammed’e ve Hz. Muhammed’in soyundan gelenlere salat eyle, onların

şeref ve kadrini yücelt” anlamına gelen cümle ve dualardan her biri.

ş. vir- Salavat duasını okumak: 119, 135

şan- Şöyle veya böyle olabilecek bir şeyin zihinde kurduğu gibi olduğuna inanmak, öyle olabileceğini düşünmek, zannetmek.

ş.- alum 088

şanki Anlatılan düşüncenin gerçekte var olmadığını fakat gerçekmiş gibi bir izlenim uyandırdığını bildirir; sanki, sözde, sözüm ona, güya.

ş. 026

şaşa Sana.

s. 018, 024, 031, 045, 048, 062, 067, 080, 109, 124

şat- (Bir şeyi) Bir bedel karşılığında başkasına devretmek.

ş.- miş idi 002

şatun Bedel ödeyerek alma işi.

ş. al- Bir malın bedelini ödemek suretiyle edinmek: 001

selām (< Ar. *selām*) Selam.

s. kıl- Selam vermek: 124

s. vir- Selam vermek: 057

s.+ ını vir- Selam vermek: 122

sen Sen (ikinci tekil şahıs zamiri).

s. 020, 101

s.+ den 091, 092

s.+ i 020

s.+ iğ 068

sev- (Bir şey veya kimseye) Sevgi duymak, gönlünde (ona karşı) bir muhabbet beslemek.

s.- erlerdi 050

şı- Kırmak.

ş.- madı 102

sil- Silmek.

s.- di 127

siyāset (< Ar. *siyāset*) Ceza, özellikle idam cezası.

s. 071

şoḥbet (< Ar. *şoḥbet*) Sohbet, hasbihal.

ş.+ ine 005

şor- Sormak, sual etmek.

ş.- dılar 041

söyle- Demek, söylemek, anlatmak, konuşmak.

s.- me 029

s.- yem 064, 067

söyün- Sönmek.

s.- di 120

söz Söz, laf, kelam.

s.+ i 030, 049

s.+ in 067, 094, 102, 103

şu Su.

ş. 117

ş.+ yı 118, 120

sultān (< Ar. *sultān*) Hükümdar, padişah, sultan.

s.+ ı 066, 116

s.+ lar 116

şun- Arz etmek, takdim etmek, uzatmak.

ş.- ar 033

ş.- dı 103

süt Süt.

s.+ üm (südüm) 070

s.+ üñ (südün) 106

Ş

şefāʿat (< Ar. *şefāʿat*) Peygamberlerin ve Allah'ın izin vereceği kimselerin, kulların suçlarının bağışlanması için Cenabıhak katında aracılık etmeleri.

ş. 091

ş. bul- Suçlarının bağışlanması için kendisine şefaatte bulunulmak: 092

ş. eyle- Şefaatte bulunmak: 134

ş. kıl- Şefaatte bulunmak: 082

ş.+ ı bul- Suçlarının bağışlanması için kendisine şefaatte bulunulmak: 133

ş.+ i 093

şehirli Şehir halkından olan (kimse), kentli.

ş. 055

şehir (< F. *şehr*) Şehir, kent, il.

ş.+ inde 001

şerīʿat (< Ar. *şerīʿat*) Allah'ın kulları için peygamberleri vasıtasıyla koymuş

olduğu iman, ahlak, ibadet ve hukukla ilgili kural ve hükümlerin bütünü, din.

ş.+ 1 050

şimdi Şimdi, şu an.

ş. 069

şol (< şu + ol) Şu, o (işaret sıfatı ve işaret zamiri).

ş. 033, 106

ş. **dem** O vakit: 103, 123

ş. **sa'ât** O vakit: 111, 122

şöyle Şu şekilde.

ş. 066, 124

şu Şu (işaret sıfatı ve işaret zamiri).

ş.+ **nuş** 009, 120

T

tā (< F. *tā*) Bir şeyin bulunduğu, başladığı veya sona erdiği yeri yahut zamanı anlatırken söze mübalağa katar. Genellikle *dek*, *değîn*, *kadar*, *beri* vb. edatlarla kullanılır.

t. 092

ta'accüb (< Ar. *te'accub*) Şaşma, hayret etme.

t. **kıl**- Şaşmak, hayret etmek: 039

ţamu (< Soğd. *tamw*) Cehennem.

ţ. 046, 081

ţā'n (< Ar. *ţā'n*) Kınama, ayıplama, yerme, zemmetme.

ţ. **ur**- Kınamak, ayıplamak: 008

ţanık Bir kimse veya şeyi, bir olayı gözüyle gören ve gördüğünü, bildiğini anlatan kimse, şahit.

ţ.+ **-durur** 130

ţarj Güneş doğmadan önceki alaca karanlık, fecir.

t. 021

ţ.+ **la** 036

ţarır Allah, Tanrı.

t. 018, 124

t.+ **dan** 045, 062, 080, 090

t.+ **ya** 022

ţap- Büyük bir aşkla bağlanmak, tutku ile sevmek.

ţ.- **ar-ıdı** 010

ţapu Huzur, kat, nezd.

ţ.+ **sına** 056

taşra Dışarı.

ţ. 103

ţatlu Tatlı.

ţ. 038

tefsîr (< Ar. *tefsîr*) Kur'ân-ı Kerîm'in ayet veya surelerini açıklama.

t.+ **in** 012

tekbîr (< Ar. *tekbîr*) İslam dininde Allah'ın büyüklüğünü belirtmek için söylenen "Allahu ekber" sözü.

t. 119

temmet (< Ar. *temmet*) Yazıların sonuna bittiğini belirtmek için konulan "bitti" sözü.

t. 135

ţokun- (Bir şey diğer bir şeye) Yaklaşıp hafifçe değmek, temas etmek.

ţ.- **ur** 034

ţut- 1. Kapatmak.

ţ.- **mış-ıdı** 014

2. Birleşik fiiller yapar.

ţ.- **am** 032

ţ.- **ar** 033

becid ţ. → **becid**: 033

oruç ţ. → **oruç**: 032

U

uç- Uçmak.

u.- **an** 116

ur- 1. Vurmak, dövmek, çarpmak.

u. 050

u.- **anlaruğ** 054

u.- **uban** 025

2. Sürmek, sürüştürmek.

u.- **dı** 113

3. Yardımcı fiil olarak kullanılır. (Ur-fiili eski dönemlerde özellikle EAT'de çok yaygın olarak kullanılan bir yardımcı fiildir).

u.- **dılar** 073, 119

u.- **madı** 016

u.- **mağa** 038

u.- **urđı** 008

kanadı kanada u. → **kanat:** 119
kendüzini u. → **kendüz:** 038
kulağına u. → **kulağ:** 016
neft u. → **neft:** 073
ta'n u. → **ta'n:** 008
usta (< F. *ustād*) Bir zanaatı gerektiği gibi öğrenmiş olup kendi başına yapabilen kimse.

u.+ m 019

u.+ na 018, 029, 030

uyku Uyku.

u.+ ya var- Uyumak: 015

uzun Başlangıcı ile bitişi arasında fazla zaman bulunan, çok süren, çok zaman alan.

u. 015

Ü

ü (< F. *u*) "Ve" bağlacının sessiz harfle biten kelimelerden sonraki okunuşu. (Eski metinlerde genellikle u, ü, vü şeklinde geçmektedir.)

dün ü. gün → **dün:** 010, 060, 100

ümmet (< Ar. *ummet*) Bir peygambere iman edenlerin, onun getirdiklerine inanıp tabi olanların meydana getirdiği topluluk.

ü. 022

ün Ses.

ü.+ i 016

üst Üst, üzeri, üst taraf.

ü.+ ine 118

üşendür- Tedirgin etmek, rahatsız etmek.

ü.- megil 063

V

vaqt (< Ar. *vaqt*) Vakit, zaman.

v.+ i 016, 017

namāz v.+ i ol- → **namāz:** 016, 017

var Mevcut olan, bulunan, tamam, hepsi.

v.+ i 055

v.+ ıdı 001

var- 1. (Belirli bir yere) Gitmek, varmak, ulaşmak.

v. 018, 029

v.- mazam 019

v.- sun 091

v.- uş 095

v.- uram 021

2. Birleşik fiiller yapar.

v.- miş 015

uykuya v. → **uyku:** 015

vāy (Ünlem) Eyvah.

v. 035

vir- 1. (Bir şeyi bir kimseye) İletmek, vermek, eriştirmek.

v.- di 127

2. Satmak, vermek.

v.- miş 001

3. Bilgi edinmesi için göndermek.

v.- miş-idi 011

4. Birleşik fiiller yapar.

v. 135

v.- di 122, 123

v.- diler 057, 119

v.- mediler 051

v.- mege 038

v.- ür 026

amān v. → **amān:** 051

cānın v. → **cān:** 038

çāre v. → **çāre:** 026

haber v. → **haber:** 123

şalavāt v. → **şalavāt:** 119, 135

selām v. → **selām:** 057

selāmını v. → **selām:** 122

Y

yā (< Ar. *yā*) Ey (Seslenme ünlemi).

y. 019, 024, 025, 044, 058, 074, 098, 108, 124

yad Yabancı.

y. ol- Yabancı olmak: 109

yak- 1. Yanmasını sağlamak, tutuşturmak, yakmak.

y.- an 131

y.- dılar 072, 077, 084, 099

2. Birleşik fiiller yapar.

y.- a 065, 110

y.- alar 069

y.- arsın 020

oda y. → **od:** 020, 065, 069, 110

yalın Çıplak, üryan.

baş açık y. ayak → **baş**: 085, 096

yalvar- Birinden bir şey isterken yumuşak ve acındırıcı bir tavır takınmak, saygılı bir ısrarla istediğini söylemek.

y.- uñ 095

y.- uram 023, 045, 080

yan- 1. Yanmak, tutuşmak, alev almak.

y.- a 074

y.- a-durur 105

2. Birleşik fiiller yapar.

y.- a 058, 083, 098

y.- alum 088

oda y. → **od**: 058, 083, 088, 098

yan Kat, nezd, huzur.

y.+ ina 123

yandır- Yakmak, tutuşturmak.

y.- magil 063

oda y. → **od**: 063

yaña Taraf, yön, cihet.

y.+ dan 069, 073

yār (< F. *yār*) Arkadaş, dost, sevgili.

y.+ i 055, 114

y.+ imuz 089

y.+ -ıla 041

yara Eş, dost, arkadaş.

y. 126

yâren (< F. *yārān*) Dost, arkadaş. (Kelime çoğul olmasına rağmen daha çok tekil anlamıyla kullanılır.)

y.+ ler-ile 057

yarın İçinde bulunulan günden sonra gelen gün, ertesi gün.

y. 046, 081

yaş Gözyaşı.

y.+ in dök- Ağlamak: 111

y.+ ina 065

gözi y. dol- → **göz**: 106

yat- Yatmak, uyumak, uykuya dalmak.

y.- mış-ıdı 014

yavuz Fena, kötü.

y. 003

y. gör- Kötü görmek: 051

yayağ Yayan, yürüyerek, yaya olarak.

y. 085, 096

yaz Yaz mevsimi.

y. 015

ye- Yemek yemek. ↔ **yi.**

y.- meyem 032

yedi Yedi sayısı.

y. 011, 012

yediler Allah tarafından alemler manen idare etmekle görevlendirildiğine ve kendilerine alemler hükmetme izni verilmiş olduğuna inanılan velilerin belli bir mertebede olan yedisine verilen isim, bûdelâ.

y. 005

yık- Bozmak, parçalamak, yıkmak.

y.- ar 035

gönlin y. → **gönül**: 035

yıl Sene, yıl, sâl.

y.+ da 012

yirt- (Vücudun bir yerini) Kanatacak kadar derin çizmek.

y.- dı 111

yi- Yemek yemek. ↔ **ye.**

y.- yesin 030

yigitlük Gençlik, yiğitlik.

y.+ üme (yigitlüğüme) 078

yir Yer, mevki, mahal.

y.+ e 120, 122

y.+ i 106

yitür- Ulaştırmak, götürmek, iletmek.

y.- diler 118

yürek Kalp, gönül, yürek, iç.

y.+ i (yüregi) 106

yüri- (Zaman, ömür, hayat vb. için) Geçmek, ilerlemek; yaşamak.

y.- di 003

yüz Yüz, surat, çehre.

y. çevir- (Bir kimseden) gösterdiği ilgi ve yakınlığı kesmek: 021

y.+ i 008

y.+ in 111, 132

y.+ ine 027, 113

y.+ ini 113

y.+ **üm kara ol-** Yüzü kara olmak, yüzü is olmak, yüzü siyahlaşmak: 021

yüz bir Yüz bin sayısı.

y. 117

yüz yigirmi dört bir Yüz yirmi dört bin sayısı.

y. 093

Z

zârî (< F. *zârî*) Ağlama, inleme.

z. kıl- Ağlamak, inlemek: 114

zerre (< Ar. *zerre*) Çok küçük parçacık.

z. 026

zinhâr (< F. *zinhâr*) Sakın, aman, asla.

z. 048

9.2. Arapça İbareler Dizini

bismillâh (< Ar. *bi'smi'llâh*) "Allah'ın adıyla".

Bismillâhirrahmânirrahim sözünün kısaltılmış şekli.

b. 097

bismillâhirrahmanirrahîm (< Ar. *bismillâhirrahmanirrahîm*) "Bağışlayan ve esirgeyen Allah'ın adıyla" manasına gelen bir söz. Esere başlarken başlangıç olarak besmele sözü kullanılmıştır.

b. 001

ve's-selâm (< Ar. *ve's-selâm*) "İşte o kadar, son söz bu" anlamında sözü kısa kesmek için kullanılır.

v. 135

9.3. Kişi ve Yer Adları Dizini

aḥmed (< k.a.) Hz. Muhammed'in adlarındandır. "Pek çok methedilmiş, övülmüş kimse" anlamındadır. ↔ **muḥammed**, **muṣṭafâ**, **muṣṭafâ muḥammed**.

a.+ e 040

ʿalî (< k.a.) Hz. Muhammed'in amcası Ebû Tâlib'in oğludur. Hz. Peygamber beş yaşından itibaren onu himayesine alıp yanında büyütülmüştür. Hz. Muhammed'in kızı Fâtîma ile evlidir ve

bu evlilikten Hasan ve Hüseyin adında iki oğlu dünyaya gelmiştir. Dördüncü halifedir.

ʿa. 049, 073

ʿayniddîn (< k.a.) "Destân-ı Hatun" isimli bu hikâyenin yazarıdır. Eserde, anne yüzünü hiç görmediğini ve anne sevgisinin nasıl bir şey olduğunu bilmediğini belirtmiştir. Buradan annesiz büyüyen biri olduğu anlaşılmaktadır. Zaten yazdığı eserin konusu da anneye ve babaya karşı gelmenin Allah katında büyük bir günah olduğu, bu günahı işlemek gerektiği öğüdünü içermektedir.

ʿa. 132

ḥasan (< k.a.) Hz. Ali ve Hz. Fatma'nın büyük oğludur ve Hz. Muhammed'in torunudur.

ḥ. 055, 085, 096

ḥ.+ la 083

ḥızır (< k.a.) İçenlere ölmezlik veren âb-ı hayâtı içmiş bulunan ve kul sıkıldığı zaman imdadına yetişmekle meşhur olan peygamber.

ḥ. 005

ḥüseyin (< k.a.) Hz. Ali ve Hz. Fatma'nın küçük oğlu ve Hz. Muhammed'in torunudur.

ḥ. 055, 085, 096

ḥ.+ e 083

ilyâs (< k.a.) Kur'an'da adı üç defa zikredilen, mümin kullardan olduğu, kavminin taptığı Ba'l inancıyla mücadele ettiği ve daha sonra gelenler arasında hayırla anıldığı belirtilen peygamberdir. Hızır ve İlyas peygamberlerin hâlen hayatta olduğuna inanılır. Hızır karalarda, İlyas ise denizlerde Muhammed ümmetinden darda kalanların imdadına yetişmekle mükelleftir. Çoğu yerde isimleri birlikte anılır nitekim bu eserde de birlikte zikredilmişlerdir.

i. 005

muḥammed (< k.a.) “Övülmeye değer olan, en güzel huylara sahip kimse” anlamındadır. Peygamberlerin sonuncusu ve en büyüğü olan İslam peygamberinin adıdır. ↔ **aḥmed, muṣtafā, muṣtafā muḥammed.**

m.+ üñ 023

muṣtafā (< k.a.) “Maddi manevi yönden arıtılıp saf ve seçkin duruma getirilmiş veya cinsi içinden en temiz, en iyisi ve en halisi olarak seçilmiş (kimse)” anlamındadır. Bu anlamda kelime Hz. Muhammed’in hem adı hem de sıfatı olarak kullanılmıştır. ↔ **aḥmed, muḥammed, muṣtafā muḥammed.**

m. 041, 042, 085, 094, 114

m.+ dandur 129

m.+ nıñ 086, 123, 130

m.+ ya 087, 090, 122, 135

muṣtafā muḥammed (< k.a.) Peygamberlerin sonuncusu ve en büyüğü olan İslam peygamberinin adıdır. Hz. Muhammed. ↔ **aḥmed, muḥammed, muṣtafā.**

m.+ e 040

nemrūd (< k.a.) Bâbil’in kurucusu denilen hükümdar (MÖ 2640) olup Hz. İbrahim’i ateşe attırmıştır. Babil kulesinin onun zamanında yapıldığı söylenir.

n. 077, 084, 099

‘ömer (< k.a.) Hz. Ömer. İkinci halifedir (634-644). “Hak ile bâtili birbirinden ayıran” anlamındaki “Fârûk” kelimesi onun en meşhur lakabıdır.

‘ö. 049

9.4. Çekim Ekleri Dizini

+a

ay+a 008

baş+a 053

bunlar+a 125, 126

ḥatun+a 058, 066, 095, 098, 127

ḳanad+a 119

ḳuş+a 116

od+a 020, 058, 063, 065, 069, 073, 077, 083, 084, 087, 088, 098, 099, 110, 112

oğlan+a 051

pādiṣāh+a 064

-a

baḳ-a 065, 110

bul-a 133

ḳal-a 093

ḳıl-a 115

ol-a 079, 133

yaḳ-a 065, 110

yan-a 083, 098

yañ-a 058

-acağın

n’ol-acağın 006

-a-durur

yan-a-durur 105

-alar

baḳ-alar 069

yaḳ-alar 069

-alum

şan-alum 088

yan-alum 088

-am

ṭut-am 032

-an

uç-an 116

yaḳ-an 131

-anlaruñ

ur-anlaruñ 054

-ar

at-ar 033

çık-ar 035

dut-ar 128

şun-ar 033

ṭut-ar 033

yık-ar 035

-ar-ıdı

ṭap-ar-ıdı 010

-arsın

yaḳ-arsın 020

-asın

bak-asın 101
çakar-asın 025
çık-asın 101
ol-asın 061

+da

cihân+da 003
od+da 115
yıl+da 012

+dan

baş+dan 053
tanrı+dan 080
tanrı+dan 045, 062, 090
yaña+dan 069, 073

+dandur

muştafa+dandur 129

+de

âhiret+de 131

+deki

gök+deki 116

+den

ben+den 048, 091, 092
düş+den 028
kim+den 133
sen+den 091, 092

-dı

aç-dı 111
ağla-dı 114
al-dı 034, 038
at-dı 034, 112
bak-dı 104
başla-dı 074
buyur-dı 043, 124
çağır-dı 082, 108
çık-dı 072, 103, 104
dol-dı 106
dut-dı 049
dutiş-dı 074
kal-dı 115, 121
kayna-dı 106
kıl-dı 114, 116, 124, 127
korç-dı 066
kuç-dı 112

ol-dı 016, 017, 040, 083, 107, 120

oyan-dı 106

şun-dı 103

ur-dı 113

yırt-dı 111

-dılar

aç-dılar 086, 097

ağla-dılar 043, 086

al-dılar 039, 071, 117

aş-dılar 052, 059

bağla-dılar 043

bıraç-dılar 077, 084, 099

dur-dılar 073

kal-dılar 055

kıl-dılar 013, 036, 039

şaç-dılar 120

şal-dılar 117

şor-dılar 041

ur-dılar 073, 119

yağ-dılar 072, 077, 084, 099

-dıñ

dur-dıñ 079

-di

bekle-di 132

di-di 095, 108, 125

dök-di 111

eyle-di 037

geç-di 123

gel-di 013, 036, 045, 057, 062, 078, 080, 090

gir-di 056

git-di 113

gör-di 036, 037, 104, 105, 107

göyün-di 105

i-di 002, 005, 008, 009, 045, 080

in-di 122

işit-di 103

it-di 073

öp-di 094, 103

ört-di 126

sil-di 127

söyün-di 120

vir-di 122, 123, 127

yüri-di 003

-diler

di-diler 087
düş-diler 086
eyit-diler 098
eyle-diler 068
gel-diler 041, 085, 096
getür-diler 056, 071, 118
gezdür-diler 053
kes-diler 052, 059
vir-diler 057, 119
yitür-diler 118

-duğın

n'ol-duğın 006

-dum

bağ-dum 027
ol-dum 024

+dur

bu+dur 049, 054
dāsītān+dur 129

-dügün

em-dügün 048

-düm

dön-düm 027
düş-düm 028
gel-düm 067

-dün

emzür-dün 079

+e

aḥmed+e 040
aḥret+e 002
deñiz+e 117
düş+e 039
gög+e 072, 104
güneş+e 008, 009, 053
ḥüseyin+e 083
‘ibret+e 055
mekteb+e 011
muştafā muḥammed+e 040
peygamber+e 021
yir+e 120, 122

-e

gel-e 093

-em

eydür-em 024

-emezem

dir-emezem 028

-er

bit-er 128
geç-er 064
gid-er 076
id-er 128

-erem

düş-erem 023

-er-idi

öp-er-idi 010

-erler

kes-erler 044

-erlerdi

sev-erlerdi 050

-esin

gör-esin 060, 100

-eyim

göster-eyim 125

-ğıl

at-ğıl 087
dur-ğıl 017
kıl-ğıl 134
ko-ğıl 108

+ı

‘aql+ı 113
ayruğ+ı 049
bıçağ+ı 039
buyruğ+ı 049
cān+ı 066
ḥalk+ı 065
ḥatun+ı 042
ḳanad+ı 119
mu‘cizāt+ı 130
nūr+ı 017
od+ı 072
oğlan+ı 011, 043, 071, 083
oğlancığ+ı 007
sultān+ı 066, 116
şefā‘at+ı 133
var+ı 055
yār+ı 055, 114

+ıçun
oğlan+ıçun 090

+ıdı
var+ıdı 001

+ım
nāz+ım 064

+ıma
kat+ıma 022

+ımı
‘aql+ımı 028

+ımuz
cān+ımuz 090
kardaş+ımuz 089
yār+ımuz 089

+ın
ayağ+ın 010, 052, 059
‘ayb+ın 004
baş+ın 111
cān+ın 038
diđār+ın 026, 047
gūnah+ın 062
namāz+ın 004
od+ın 077, 084, 099
oğl+ın 112
yaş+ın 111

+ına
‘aşk+ına 135
ayağ+ına 023, 086
baş+ına 013, 036
boyn+ına 052, 059
cān+ına 123
kat+ına 005, 019, 085, 096
kulağ+ına 016
meydan+ına 071
yan+ına 123
yaş+ına 065

+ından
boyn+ından 071
oğlancuğ+ından 076

+ımı
oğlan+ımı 069
oğl+ımı 058, 107
selām+ımı 122

+ıñ
allāh+ıñ 126
bunlar+ıñ 103
hatun+ıñ 041, 043
oğlan+ıñ 013, 052, 059, 091, 095, 098
oğlun+ıñ 101

+ıña
mağşūd+ıña 047
murād+ıña 047

-ıñuz
kıl-ıñuz 070

-ısar
ol-ısar 131

+i
ahret+i 001
‘ālem+i 063
ben+i 020, 063, 079, 108
biz+i 087
cemāl+i 009
def+i 084
dütin+i 104
el+i 128
ğarīb+i 077
göz+i 035, 106
güneş+i 040
helāl+i 007
heybet+i 072
iş+i 131
kendüz+i 008
öz+i 105
sen+i 020
söz+i 030, 049
şefā‘at+i 093
ün+i 016
vaqt+i 016, 017
yir+i 106
yüreg+i 106
yüz+i 008

-i
ör-i 017

-icek
gör-icek 042

+i-y-ile

- emr+i-y-ile 118
- +imde**
düş+imde 020
- +imi**
hāl+imi 044, 075
kudret+imi 125
- +imüz**
eş+imüz 089
- +in**
ahvāl+in 041
el+in 052, 059
gönl+in 035, 132
göz+in 025, 043, 094, 103, 127
kendüz+in 112
söz+in 067, 094, 102, 103
tefsir+in 012
yüz+in 111, 132
- +inde**
dem+inde 089
dib+inde 046, 081
iç+inde 075, 105, 107, 112
şehir+inde 001
- +inden**
el+inden 039
- +ine**
düş+ine 036
göz+ine 034, 107
hāl+ine 101
iş+ine 013
kendüz+ine 113
pāk+ine 023
şoḥbet+ine 005
üst+ine 118
yüz+ine 027, 113
- +ini**
gönl+ini 131
göz+ini 014, 037
gün+ini 104
kendüz+ini 037, 038
yüz+ini 113
- +iñ**
gönl+iñ 068
kez+iñ 064
- resül+iñ 049
sen+iñ 068
- iñ**
bil-iñ 129
- +iñi**
kudret+iñi 126
- +iñle**
el+iñle 087
rahmet+iñle 134
- iñüz**
bil-iñüz 070
- +--durur**
çok+--durur 130
tanık+--durur 130
- +--ıçun**
ana+--ıçun 038
oğlan+--ıçun 084, 099
- +--ıla**
ad+--ıla 002, 003
ağız+--ıla 117
cān+--ıla 076
kan+--ıla 076
kanad+--ıla 117
od+--ıla 068
oğlan+--ıla 088
yār+--ıla 041
- +--idi**
gün+--idi 015
- +--ile**
kudret+--ile 034
rahmet+--ile 133
- +--y-ıdı**
kızā+y-ıdı 062
- +la**
hasan+la 083
tañ+la 036
- +lar**
münāfık+lar 069
sulṭān+lar 116
- +lara**
kul+lara 125
- +ları**
ayağ+laları 128

- +ların**
hâtır+ların 102
- +laruğa**
kıl+laruğa 134
- +ler**
kâfir+ler 109
ne+ler 115
nefti+ler 073
peygamber+ler 023
- +ler-ile**
yâren+ler-ile 057
- +lerüj**
ğâzî+lerüj 072
- +m**
kuzu+m 018
usta+m 019
- madı**
bul-madı 082
dur-madı 016
kıl-madı 082
ko-madı 102
şı-madı 102
ur-madı 016
- mağa**
ur-mağa 038
- mağıl**
dur-mağıl 030
- magil**
ol-magil 022
yandır-magil 063
- marjuz**
ko-marjuz 083
- maya**
bul-maya 092
kıl-maya 092, 109
- mayasın**
bul-mayasın 061
- mayayın**
kal-mayayın 046, 081
ol-mayayın 046
- maz**
buyur-maz 049
- mazam**
dur-mazam 019
var-mazam 019
- maz-ıdı**
ko-maz-ıdı 004
- me**
eyle-me 029
gör-me 058, 098
söyle-me 029
- medi**
bil-medi 132
gel-medi 113
gör-medi 132
- mediler**
gör-mediler 051
vir-mediler 051
- medük**
gel-medük 088
- medüm**
gel-medüm 067
- mege**
vir-mege 038
- megil**
di-megil 048, 108
gel-megil 022
gör-megil 047
ir-megil 047
üşendür-megil 063
- meye**
geç-meye 093
- meyem**
de-meyem 032
ye-meyem 032
- meyesin**
bil-meyesin 060, 100
gül-meyesin 060, 100
- meyeyin**
öl-meyeyin 081
- meyisersin**
gör-meyisersin 026
- mez-idi**
di-mez-idi 004
- mış**
al-mış 001

bulaş-mış 027
şat-mış 002
var-mış 015
-mışam
ol-mışam 109
-mışım
kıl-mışım 109
-mış-ıdı
dut-mış-ıdı 002
kal-mış-ıdı 007
tut-mış-ıdı 014
yat-mış-ıdı 014
-miş
kesil-miş 076
vir-miş 001
-miş-ıdı
öğren-miş-ıdı 011
öl-miş-ıdı 007
vir-miş-ıdı 011
+müz
halife+müz 089
+nıñ
ana+nıñ 025
muşafā+nıñ 086, 123, 130
oğlı+nıñ 113
+niñ
deve+niñ 052, 059
kimse+niñ 004
+nuñ
şu+nuñ 009, 120
+nüz
iki+nüz 095
+ña
usta+ña 018, 029, 030
-r
dile-r 068
kağı-r 033
-rdi
beñze-rdi 008
-r-ıdı
beñze-r-ıdı 009, 053
-rsem
di-rsem 130

-rüz
dile-rüz 101
-se
gerek-se 070
+sı
ana+sı 017, 029, 033, 047, 056, 082, 092, 115
cezā+sı 054
kara+sı 121
kayğı+sı 031
+sıdur
kayğı+sıdur 031
+sına
ana+sına 091, 095
kapu+sına 056
tapu+sına 056
+sında
karşu+sında 110
+sınıñ
ana+sınıñ 010, 035, 037
+si
iki+si 086, 097
nene+si 006
pāre+si 121
+sin
amāme+sin 125, 126
+sinin
iki+sinin 094
-sun
ol-sun 048, 070, 090, 135
var-sun 091
-sün
eyle-sün 018
ört-sün 125
-uban
ağlaş-uban 097
ur-uban 025
+um
ayağ+um 076
cān+um 045, 080
+uma
baş+uma 078
+umı
ayağ+umı 075

- +unı**
oğlan+unı 099
oğl+unı 060, 084, 110
- +uŋ**
anlar+uŋ 054
bunlar+uŋ 102
cānım+uŋ 031
ĥatun+uŋ 007, 056
namāz+uŋ 018
od+uŋ 104, 121
oğlan+uŋ 128
- uŋ**
var-uŋ 095
yalvar-uŋ 095
- +uŋu**
oğlan+uŋu 100
- up**
dur-up 110
- ur**
çağır-ur 074
ol-ur 021
toğun-ur 034
- uram**
var-uram 021
yalvar-uram 023, 045, 080
- urđı**
kal-urđı 006
ur-urđı 008
- ur-ıdı**
kıl-ur-ıdı 012, 042
- urken**
dur-urken 021
- urlar**
çağır-urlar 054
- ü**
ör-ü 028
- +üm**
ben+üm 075, 077, 078, 079
el+üm 076
göz+üm 017, 065
süd+üm 070
yüz+üm 021
- +üme**
ömr+üme 078
yigitlüg+üme 078
- +ümi**
el+ümi 044
- +üm-ile**
el+üm-ile 075
- +üne**
göz+üne 027
- +üŋ**
etmeg+üŋ 030
muĥammed+üŋ 023
resül+üŋ 066, 135
süd+üŋ 106
- üŋ**
gör-üŋ 054
- üp**
çevir-üp 021
gir-üp 057
gör-üp 041, 043
götür-üp 112
- ür**
bil-ür 061, 064
eyd-ür 017, 019, 020, 022, 024, 025, 029, 031,
044, 047, 058, 063, 066, 070
iŝüd-ür 094
vir-ür 026
- ürđı**
bil-ürđı 006
öl-ürđı 006
- ürem**
gör-ürem 020
- ür-ıdı**
bil-ür-ıdı 012, 042
gel-ür-ıdı 005
- ürler**
iled-ürler 044
- +mıdur**
revā+mıdur 025
- +ya**
kağu+ya 101
kađā+ya 004
muŝafā+ya 087, 090, 122, 135
taŋrı+ya 022

uyku+ya 015

-yasın

ağla-yasın 060, 100

+ye

dünye+ye 088

kimse+ye 032

-yem

eyle-yem 064, 067

söyle-yem 064, 067

-yesin

di-yesin 030, 061

eyle-yesin 081

yi-yesin 030

+yı

dünyā+yı 001, 002

kapu+yı 097

şu+yı 118, 120

+yi

ka'be+yi 053

kimse+yi 051

-yü

beliğle-yü 028

di-yü 010, 079

-yüben

di-yüben 111

-yüp

di-yüp 097

10. Eserin Sözcük Varlığının İncelenmesi

Bu bölümde eser üzerine yapılan dizinden hareketle söz varlığı incelemesi yapılacaktır. İnceleme şu üç aşamadan oluşacaktır: 1. Dizinde yer alan madde başlarının alfabetik olarak dağılımı 2. Dizinde yer alan madde başlarının ait olduğu dillere göre dağılımı 3. Dizindeki madde başlarının kelime kategorisine (isim/fiil) göre dağılımı.

10.1. Madde Başlarının Alfabetik Dağılımı ve Sayısal İstatistikleri

Ön Ses	Madde Başı	
	Sayı	Oran %
a	43	10.69
b	33	8.20
c	6	1.49
ç	11	2.73
d	28	6.96
e	13	3.23
f	3	0.74
g	30	7.46
h	19	4.72
ı	-	-
i	16	3.98
k	47	11.69
l	-	-
m	9	2.23
n	11	2.73
o	11	2.73
ö	9	2.23
p	7	1.74
r	5	1.24
s	26	6.46
ş	8	1.99
t	16	3.98
u	5	1.24
ü	5	1.24
v	5	1.24

y	33	8.20
z	3	0.74
Toplam	402	%100

10.2. Madde Başlarının Ait Olduğu Dillere Göre Dağılımı

Dil	Madde Başı	
	Sayı	Oran %
Türkçe	268	66.66
Arapça	90	22.38
Farsça	40	9.95
Moğolca	1	0.24
Soğdca	1	0.24
Farsça + Arapça	1	0.24
Farsça + Türkçe	1	0.24
Toplam	402	%100

0.3. Madde Başlarının İsim / Fiil Olma Durumuna Göre Dağılımı

Kelime Türü	Madde Başı	
	Sayı	Oran %
İsim	299	74.37
Fiil	103	25.63
Toplam	402	%100

11. Sonuç

Dâsitân-ı Hatun mesnevisi, İslami dönem Türk edebiyatına ait bir dil yadigârıdır. Eser, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi dil özelliklerini taşımaktadır. İslam dini ile ilgili bazı basit bilgi ve durumlar bu gibi küçük hikâyeler yoluyla halka anlatılırdı. Eski dönemlerde halk meclislerinde bu gibi hikâyeleri icra eden ve halka aktaran kişilere “kıssahân, meddâh, şeyyâd, fâkih” gibi isimler veriliyordu. Bu kişiler bu gibi hikâyeleri hem yazıyor hem de halk meclislerinde okuyorlardı. İslami dönem Türk edebiyatında İslam dininin gerektirdiği davranışları insanlara bildirmek, dinin daha doğru yaşanmasını sağlamak; Kur’an’ı, Peygamber’in tavsiye ve öğütlerini daha iyi anlatmak için manzum ve

mensur çeşitli halk hikâyeleri oluşturulmuştur. Bu hikâyelerdeki beyit ya da satır sayısı anlatılacak hikâyeye göre değişmektedir. Bu hikâyeler genelde kıssadan hisse vermek amacıyla yazılır ve didaktik bir nitelik taşırlar. Öğütler genellikle bir olay içerisine yerleştirilerek verilir. Doğru davranılmadığında nelerle karşılaşılacağı kahramanların başlarından geçen dramatik birtakım olaylarla anlatılır. Yapılan hata sonucunda çeşitli acılar çekilse bile pişman olunduğu takdirde Allah'ın affına mazhar olunabileceği belirtilir.

Eski Anadolu Türkçesine Ait Bir Hikâye: Ayniddîn'in Dâsitân-ı Hatun Mesnevisi [06 Mil Yz A 3881/6] isimli bu çalışmada Peygamber'in yaşadığı dönemde Mekke'de yaşayan dindar bir kadın ile onun oğlunun başından geçen bir olay anlatılmaktadır. Hikâyede anne baba hatırının kırılmaması ve anne baba hatırını kıran kişilerin Allah katında yeri olmadığı vurgulanmaktadır. Bu çalışmada ele alınan *Dâsitân-ı Hatun* mesnevisi hem edebî hem de dil özellikleri açısından incelenmiş ve hikâyenin arka planı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Eserle ilgili tespit edilen bazı bulgular şu şekilde belirtilebilir:

1. Bu eserin konusu, İslam kültürü ve bu kültür dairesinde gelişmiş olan öğretilerdir. İnsanlara anne baba kıymetinin çok önemli olduğunu, onları kırmanın ve incitmenin Allah katında yeri olmadığını anlatmaktadır ve bu konuda öğütler vermektedir. Hikâyenin olay örgüsünde özellikle “anne” unsuru üzerinde durulmuş ve anne hakkının önemine dikkat çekilmiştir.

2. Bu nüshanın 132. beytinde eserin müellifinin ismi “Ayniddîn” olarak açıkça geçmektedir:

132 ‘ayniddîn ana yüzün görmedi

 ağa göjlin bekledi hiç bilmedi

 “*Ayniddîn anne yüzünü görmedi, onun gönlünü bekledi, (onu) hiç tanımadı.*”

3. Bu hikâyede olay Mekke şehrinde ve Hz. Muhammed'in yaşadığı dönemde geçmektedir. Bir çocuk gördüğü rüyanın etkisinde kalıp istemeden de olsa annesinin gözünün çıkmasına sebep olur. Annesi onu affetmez. Çocuk, şeriat kanunlarına göre cezalandırılır. Başına türlü işler gelir ve rüyası gerçekleşmiş olur. Sonra zor da olsa annesi onu affeder ve çektikleri acılar son bulur. Allah'ın kudretiyle Peygamber'in mucizeleri gerçekleşir ve kadının gözü de tekrar açılır. Eser bu yönüyle *Mûcizât-ı Nebi* türünden küçük bir mesnevidir.

4. Eserin dili, Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri taşımaktadır. Ancak eserin geç dönemde istinsah edilmesinden dolayı sonraki dönemlere ait dil özellikleri de esere yansımıştır. Böylelikle eser dil özellikleri bakımından çok katmanlı bir yapı arz etmektedir. Eser, geniş halk kitleleri için yazılmış ve oldukça sade, akıcı ve anlaşılır bir Türkçe ile kaleme alınmıştır.

5. Eserin söz varlığı incelendiğinde toplam madde başları sayısı 402'dir. Kelimelerin dillere göre dağılımı şu şekildedir: Türkçe 268 (%66.66), Arapça 90 (%22.38), Farsça 40 (%9.95), diğerleri 4 (%0,96) şeklindedir.

6. Eserin söz varlığının 299'u (%74.37) isim ve isim soylu kelimelerden, 103'ü (%25.63) fiillerden oluşmaktadır.

7. Eserde Türkçe kelimelerin çok olması halk için yazıldığını göstermektedir. Eserde kullanılan yabancı kelimeler de daha çok günlük dilde kullanılan ve İslamiyet'le ilgili kelimelerdir. Bu tür eserler yaşayan Türkçenin en güzel örneklerindedir. Yüzyıllarca halk arasında sevilerek okunmuş, nesilden nesile aktarılmıştır.

8. Eserin dil özellikleri ses ve şekil bilgisi olarak ayrıntılı olarak incelenmiş, ele alınan konular örnekleriyle ortaya konulmuştur (bk. Eserin Dili Üzerine Notlar).

9. Eserin tespit edilebilen nüshalarının sayısı altıdır. Bunlardan Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Agah Sırrı Levend Yazmaları 60 numarada kayıtlı yazma üzerine Köktekin'in bir çalışması (1999) vardır. Eserin özel bir nüshası üzerine de (Gümüşhacıköy nüshası) Söylemez'in (2021) bir çalışması vardır. Bu çalışmada ele alınan nüsha ise Ankara Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 3881/6 numarada kayıtlı olan nüshadır. Bu nüsha, Vasfi Mahir Kocatürk'ün Ankara Millî Kütüphaneye bağışladığı yazmalar arasındadır. Eserin diğer nüshaları üzerine herhangi bir çalışma tespit edilemedi.

Dâsitân-ı Hatun mesnevisi, basit, sade ve samimi bir üslupla kaleme alınmış bir halk hikâyesidir. Eser, XIII ve XV. yüzyıllar arasındaki bir dönemde kaleme alınmıştır ve Eski Anadolu Türkçesinin güzel örneklerinden biridir. Bu gibi hikâyeler Türk dili, edebiyatı ve kültürü açısından zengin birer hazinedirler. Hikâyenin 06 Mil Yz A 3881/6 nüshasıyla ilgili Kocatürk'ün verdiği (2018) bazı kısa bilgiler dışında herhangi bir çalışma yoktur. Bu çalışmada eserin

transkripsiyonlu metni, dil-içi çevirisi, dizini ve dil incelemesi yapılarak eser edebî yönden incelenmiştir. Ayrıca eser; başrolde bir kadın ile çocuğunun olması, kadının toplum içindeki yerini yansıtmaya ve annelik hakkının teslim edilmesi bakımından da önem arz etmektedir.

12. Kısaltma ve İşaretler

12.1. Kısaltmalar

Ar.	Arapça.
bk.	Bakınız.
c.	Cilt.
Çev.	Çeviren.
F.	Farsça.
H.	Hicrî.
Haz.	Hazırlayan.
M.	Miladî.
Moğ.	Moğolca.
s.	Sayfa.
S.	Sayı.
Soğd.	Soğdca.
T.	Türkçe.
vb.	Ve benzeri.
vd.	Ve diğerleri.

12.2. İşaretler

[]	Tamir edilen kısımları gösterir.
{ }	Dil incelemesi bölümünde, ekler küme parantezi içerisinde gösterilmiştir.
X	Dil incelemesi bölümünde, eklerin başındaki yardımcı ünlü seslerin değişimlerini kısaca göstermek için kullanılmıştır.
(?)	Şüphe belirtir.
()	Çeviride fazladan eklenen kelimeleri gösterir.

- < Kelimenin kaynağını gösterir.
- > Kelimenin sonraki şeklini gösterir.
- + 1. İsim tabanına gelen ek 2. Birleşik kelimelerin birleşimini gösterir.
- Fiil tabanına gelen işaret.
- / Bir kelimenin farklı şekillerini gösterir.
- // Farklı türden örnekler arasındaki geçişi gösterir.
- “ ” Alıntılarını ve vurgulanan anlamı gösterir.
- ‘ ’ Alıntı içinde vurgulanan kısımları gösterir.
- Bakınız.
- ↔ Karşılaştırınız.
- ~ Arasına konulduğu kelimelerin eş zamanlı olarak kullanıldığını ifade eder.

Kaynakça

Akar, A. (2018). *Oğuzların Dili, Eski Anadolu Türkçesine Giriş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Çelebioğlu, Â. (2018). *Türk Mesnevi Edebiyatı (Sultan II. Murad Devri)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Demirci, Ü. Ö. & Korkmaz, Ş. (2008). *Şeyyâd Hamza, Yûsuf u Zelîhâ (Giriş, Metin, Günümüz Türkçesine Aktarma, Dizin ve Sözlük, Tıpkıbasım)*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Ergin, M. (1993). *Türk Dil Bilgisi*. 21. Baskı. İstanbul: Bayrak Yayınları.

Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gülsevin, G. (2007). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. 2. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hacıeminoğlu, N. (1992). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Kanar, M. (2003). *Örnekli Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Derin Yayınları.

Karaağaç, G. (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Karahan, L. (2016). *Türkçede Söz Dizimi*. 23. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kocatürk, V. M. (2018). *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: İkü Yayınevi.
- Korkmaz Bulut, T. (2022). *XVII. Yüzyıla Ait Realist Bir İstanbul Hikâyesi: İbrahim Şâh ve Kanlı Servi*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- Korkmaz, T. (2013). *Hikâyet-i Hâce Sa'îd (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi (Yüksek Lisans Tezi).
- Korkmaz, T. (2017). *Arzu İle Kanber Hikâyesi (Milli Kütüphane Nüshası 06 Mil Yz A 8618 Ve Konya Nüshası 42 Kon 1882/2) (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2011). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri Ve Ek Kalıplaşması Olayları*. 5. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köktekin, K. (1999). Eski Anadolu Türkçesi İle Yazılmış Hatun Destanı ve Dili. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (12), 1-29.
- Nişanyan, S. (2002). *Sözlerin Soyağacı*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Özalp, N. A. (2014). *Hikâye-i Mevlidi'n-Nebi: Mevlid Hikâyeleri*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Özkan, M. (2017). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. Genişletilmiş 5. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Öztürk, E. (2017). *Eski Anadolu Türkçesi El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Püsküllüoğlu, A. (1995). *Türkçe Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Arkadaş Yayınları.
- Räsänen, M. (1969). *Versucheines Etymologischen Wörterbuchs der Türk Sprachen*. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- Redhouse, S. J. W. (1974). *A Turkish and English Lexicon*. Beirut.
- Sağol-Yüksekkaya, G. (2006). *Türk Dili Kitabı*. İstanbul: Duyap Yayıncılık.
- Sâmi, Ş. (1985-86). *Temel Türkçe Sözlük I-III (Sadelerştirilmiş Ve Genişletilmiş Kâmûs-I Türkî)*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları.
- Sâmi, Ş. (1989). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Saraçbaşı, M. E. (2010). *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü I-II*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sevortyan, E.V. (1974-2003). *Etimolojiçeskiy Slovar' Tyurkskix Yazıkov I-VII*. Moskva: Akademiya Nauk.

Söylemez, M. M. (2021). *Dâstân-ı İbrâhîm Edhem, Dâstân-ı Fâtıma, Dâstân-ı Hâtun*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Steingass, F. (1975). *A Comprehensive Persian-English Dictionary (New Reprint)*. Beirut, Lebanon: Librairiedu Liban Publishers.

Şahin, H. (2018). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tarama Sözlüğü I-VIII (1963-1977). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tietze, A. (2016-2020). *Tarihî Ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati I-X*. Ankara: Tüba Yayınları.

Tiken, K. (2004). *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler Ve Zarf Fiiller*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi (Gramer-Metin-Sözlük)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Timurtaş, F. K. (1994-1999). *Osmanlı Türkçesi Grameri I-III*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Topaloğlu, A. (1989). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Tuğlacı, P. (1971-74). *Okyanus 20. Yüzyıl Ansiklopedik Türkçe Sözlük I-III*. İstanbul: Pars Yayınları.

Türkçe Sözlük. (2011). 11. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-XII (1965). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yıldız, O. & Yalkın, A. O. (2021). *Tarihî Türk Lehçeleriyle Karşılaştırmalı Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 3881/6, 65b-66a

رسول الله كذبت كل له كل
 دوشه محمد وانا يا عينه
 ابدود كير يا رسول الله زك
 رسول الله وروايد ويا حامي
 صانعه فادير برور اكا بجان
 كبرود زدم انا بكم كرونه
 بلكله ورونده واوله نندارو
 انه سبي ايد چورا ووقل سويله
 انه كذا اله وروضا انام بيه
 اوضاه ز ايد وانا بيه سكا
 زوك وروغ طره بيم
 انهي اناك سوز جيا طر تار
 الهه اناك ابدى انا كورينه

كز به وانا انا انا كل
 بيا وروم سوز يا كيكنه
 نندا انا حامي انا بيه سكا
 اوروز انا كورين چين انا بيه
 خوي انا كورين سوز
 فادير انا سوز اوله انا بيه
 عتادي بيه مره انا بيه
 اوستا كه ورد ووش انا بيه
 بوسري اوستا كه دخي بيه سوز
 جانا بيه سوز وكونه سكا
 جين فوسيه كل بيه سيم
 فادير انا سوز سلكه بيه سوز
 وروينه طره سوز وروينه

سوز

ابيك كورين انا بيه سوز
 عجه قلبه انا وروايد وروينه
 كورين انا سوز كورين
 الهه انا كورين وروينه اوستا
 بجان انا سوز انا بيه
 عتادي انا سوز انا بيه
 مصطفي وروينه انا بيه
 مصطفي انا سوز انا بيه
 خا انا كورين انا بيه
 اوضاه انا سوز انا بيه
 فضا انا سوز انا بيه
 حلولا انا سوز انا بيه
 انهي انا سوز انا بيه

وانا كورين انا بيه سوز
 كيه كلمه سوز وروينه
 بار بار انا بيه سوز
 انهي انا سوز انا بيه
 اوله وروينه سوز انا بيه
 انا كورين انا بيه
 خا انا سوز انا بيه
 كورين انا سوز انا بيه
 رسول سوز انا بيه
 الهه انا سوز انا بيه
 بيا انا سوز انا بيه
 بون ظلم وروينه قلبه سوز
 مره سوز انا بيه سوز

Millî Kütüphane, 06 Mil Yz A 3881/6, 66b-67a

هر او گسمن بند نامد و گله
 علی عمر رسولک بویر و غی
 کی سوزلوی بولوش ایچی
 بولمغ کسینه روز و بدلیز
 اوغلاونک لمن یاغیر کسلیز
 کره زدی کیمه یاشدن با
 چاغیزدن انا انا و زلورک
 عینته قالدیلوشهر قلدی
 کوزولوشی چوسته
 کلدی سوله هم زلورک به
 روسی ایدر خاوتیه کیم یاک
 اوغلاونک آیین یاغیر کسلیز
 کوزه سینه اوغلاونک بله سینه

ایزقانا دیکلر نهما دیک
 حسی برورد و بورد و زور و غی
 دین قلمین اورورک می حسی
 اوغلاونه هر کیمز امان و بولور
 برده و نیک برینه برک صید
 اول اوغلاونک کیمز کیمز کوشته
 چاره بورد و کوزولک اولورک
 اول اوغلاونک کیمز حسی سینه زاری
 کیمدی روسی اولماونک کیمز
 کیمه سانه ساد و بولورک به
 زکوزومه اوغلاونی اوده یاک
 بروه زکوزومنه برک اصیلر
 اصیل سینه و زکوزوم کیمه سینه
 عی

حنی بورد کیمه اوغلاونک کیمه
 قشایدی کیمز دکلدی کاک
 عاقون ایدر می اوغلاونک کیمز
 حنی بولیم برکیز ان الیمه
 جمله حنی کیمز بورد و اوده
 شله زور قندی سولک کوزولک
 کلدونه ننگا کوچ الیم
 چنکه بورد کلک سنا اریله دیر
 اوغلاونی نهجی اوده بولور
 عاقون ایدر نه کیمه یاکوز
 اوغلاونی اوغلاونک الیم
 یاقدی اول اوده کیمز حنی
 قشردور و یگاد و زور دیر

بولیمه سینه چوقینیا اولور
 کرانک کیمه سینه کیمز
 جمله قالی اوده یا بدو کیمز
 ناز و چر یاشته شله ییر
 چنکیم الله کوزوم یاشته بقصه
 عاقون ایدر ای حنی سئلای
 کلدو بولیم خوشون سولیمه
 او بولیمه نهجی ایضا ایلدیر
 مناقلا و زور یگاد و یاقدی
 سوزوم اکا هر اوغلاونک کیمز
 سیاست میدانه کوزولور
 عاقون کیمه چوقیدی حنی
 علی ایزدی اوده ننگ اوغلاونک

Milli Kütüphanesi, 06 Mil Yz A 3881/6, 67b-68a

دوزخ کورس تو به چینه سپید
 بود و نه آتش و نه سوزید
 صدمی غایب بود کرد و ندید
 باقی کورده ای اولی است کورنی
 کورده ای و غایب اولی چمن کند
 اول سوزی به سوزند تا ندید
 جمله خاک کورینه اولی قر
 بزم زین غریب دیدی یا اول
 انا کل بنسکا یاد اولی شتم
 قتی انا اولی اوده یق
 زندی بوزین سوزند سازه پناه
 کورده کورده بوزین اوده ای اوده
 اوده ای اولی اولی بوزین

اوز

اوز اوز بک سبک صفا غلبه پری
 قلبه ای اوزان ناشی اوده بکه
 اولی سکا اوز سکا ای قاده اوستا
 بوزین اوزان قوتی کورده علقه کور
 حش جکبا حربه کورده کورده کور
 جمله قاده قاده اوده کور
 سوزی کور صوبی محمد کور
 نه ای علقه نه اوجه پاره سی
 سوز سازه بوزین اوزی سوز
 کورده کورده مصطفی نیک اینه
 با سوز کور سکا کورده سکا
 دیدی اوستا سوز اوز سوز بوزین
 اوزده کور سوز اوستا بوزین

مصطفی ایله اخلدی اولده و زیاری
 ایشدا دیدی یا سکا کورده
 اوز قله کور کور کی اوجان قرنه
 اغری به قاده صلا اذیلر
 اول سوزی اوز اوستا بوزین
 کور کور کور کور کور کور
 اوز سوزی اوز اوده ای اولی بوزین
 نه اوز قاده ای سوز اوزده کور
 مصطفی به سکا کور بوزین
 کور کور بوزین اوده ای اینه
 سوز سازه کور کور کور کور
 کور کور کور کور کور کور
 اکلور کور کور کور کور کور

۷۰

